

SIA SmartGreen

Zaļā publiskā iepirkuma ietekmes izvērtējums (2017–2025)

Jānis Brizga, Mārtiņš Knite
2025.gada decembris

Saturs

Ievads	2
1. ZPI statusa novērtējums (2017–2025)	3
1.1. Normatīvo aktu attīstība	3
1.2. ZPI plānošanas dokumentos	8
1.3. ZPI ieviešana prioritārajās produktu grupās	9
1.4. ZPI vides ietekmes	13
2. Izmaksu un ieguvumu vērtējums	19
2.1. Tiešās izmaksas: cenas un dzīves cikla izmaksas	19
2.2. Netiešās izmaksas un vides ieguvumi	22
2.3. ZPI izmaksu un ieguvumu analīze Latvijā	26
3. Pārmaiņu vērtējums: ja ZPI vairs nav obligāts	34
3.1. Regulējuma fragmentācija: “zaļais rāmis” nepazūd, bet kļūst nesakārtots	34
3.2. Ietekme uz iepircēju rīcību: atgriešanās pie zemākās cenas	35
3.3. Korupcijas un sadārdzinājuma riski zem sliekšņa	36
3.4. Administratīvā sloga izmaiņas	37
4. Politikas rekomendācijas	38
Noslēgums	43
Atsauces	44

Ievads

Zaļais publiskais iepirkums (turpmāk - ZPI) ir viens no nozīmīgākajiem publiskās politikas instrumentiem, ar kura palīdzību valsts un pašvaldības var mērķtiecīgi ietekmēt tirgus attīstību, vienlaikus samazinot publiskā sektora radīto vides slodzi. Publiskais iepirkums Latvijā veido būtisku ekonomikas daļu, un tāpēc iepirkumu kritēriju izvēlei ir tieša ietekme gan uz siltumnīcefekta gāzu (turpmāk - SEG) emisijām, resursu patēriņu un piesārņojumu, gan uz uzņēmumu investīciju lēmumiem, inovāciju virzieniem un konkurences apstākļiem. ZPI mērķis nav tikai iegādāties “zaļākus” produktus, bet izmantot publisko iepirkumu kā stratēģisku sviru ilgtspējīgākas tautsaimniecības, veselīgākas dzīves vides un ilgtermiņā efektīvāku publisko finanšu nodrošināšanai.

Eiropas Savienības (turpmāk - ES) līmenī ZPI jau vairāk nekā divas desmitgades tiek attīstīts kā politikas instruments, un pēdējos gados tas arvien ciešāk integrēts saistošos normatīvajos aktos – transporta, energoefektivitātes, ekodizaina, būvniecības, iepakojuma un citās nozarēs. Latvijā ZPI kopš 2017. gada ir noteikts kā obligāts vairākās produktu un pakalpojumu grupās, radot vienotu regulējuma ietvaru un skaidru signālu tirgum par ilgtspējīgu risinājumu prioritāti. Vienlaikus ZPI īstenošana praksē ir saskārusies ar vairākiem izaicinājumiem – administratīvo slogu, atšķirīgu institucionālo kapacitāti, tirgus gatavības nevienmērību un diskusijām par izmaksām un ieguvumiem.

Šī ziņojuma mērķis ir sniegt visaptverošu ZPI izvērtējumu Latvijā, balstoties uz nacionālajiem datiem par iepirkumu apjomiem, nozarēm un tendencēm, kā arī uz starptautiskiem pētījumiem un Eiropas Komisijas (turpmāk - EK) Kopīgā pētniecības centra (turpmāk - JRC), OECD un citu institūciju vērtējumiem. Ziņojumā tiek analizētas gan ZPI tiešās izmaksas un dzīves cikla izmaksu ietekme, gan netiešās izmaksas – īpaši administratīvais slogs –, kā arī kvantificējami un kvalitatīvi vides ieguvumi. Īpaša uzmanība pievērsta nozarēm ar vislielāko publiskā iepirkuma ietekmi Latvijā, tostarp būvniecībai, transportam, pārtikai un ēdināšanai, enerģijai, IT, apgaismojumam un tīrīšanas pakalpojumiem.

Nemot vērā aktuālās diskusijas par publisko iepirkumu regulējuma vienkāršošanu un iespējamu ZPI prasību mazināšanu, ziņojums īpaši vērtē potenciālās sekas, ja ZPI prasības vairs nebūtu obligātas. Tiek analizēts, kā tas ietekmētu iepircēju rīcību, tirgus attīstību, konkurenci, vides mērķu sasniegšanu un publisko finanšu efektivitāti. Noslēgumā ziņojums piedāvā mērķētas politikas rekomendācijas ZPI pilnveidošanai, administratīvā sloga mazināšanai un vides ieguvumu saglabāšanai, uzsverot ZPI lomu ne tikai kā vides politikas instrumentu, bet arī kā stratēģisku ieguldījumu Latvijas ilgtermiņa ekonomiskajā un sociālajā ilgtspējā.

1. ZPI statusa novērtējums (2017–2025)

1.1. Normatīvo aktu attīstība

Latvijā ZPI sistēmiska ieviešana sākās 2017. gadā, kad stājās spēkā Ministru kabineta (turpmāk – MK) 2017. gada 20. jūnija noteikumi Nr. 353 “Prasības zaļajam publiskajam iepirkumam un to piemērošanas kārtība”¹ (turpmāk - MK noteikumi Nr. 353). Tie noteica obligātu ZPI piemērošanu vairākās produktu un pakalpojumu grupām, kurās publiskajam iepirkumam ir liela ietekme uz vidi (piem., būvniecība, pārtika un ēdināšana, tīrīšanas pakalpojumi, biroja tehnika, papīrs u.c.). Šāda pieeja atbilst ES un Ziemeļvalstu pieredzei, kur uzsvars likts uz produktu grupām ar augstu iepirkumu apjomu un būtisku vides ietekmi.

2020. gada grozījumi² MK noteikumos Nr. 353 paplašināja ZPI piemērošanas sfēru, iekļaujot, piemēram, bērnu rotaļlaukumus (t.sk. nolietoto riepu izmantošanas ierobežojumus), savukārt 2023. gada grozījumos³ obligātās prasības tika iekļautas arī transporta, būvniecības un ārtelpu apgaismojuma iepirkumiem. Šie sektori sakrīt ar ES pētījumos identificētajām “augstas ietekmes” jomām – būvdarbi, transports, elektroenerģija, IT, tīrīšana, pārtika, papīrs u.c.

Taču bez minētajiem MK noteikumiem, ZPI prasības transportā un būvniecībā nosaka arī vairākas ES direktīvas. Piemēram, Direktīva (ES) 2019/1161⁴ par **tīru un energoefektīvu transportlīdzekļu izmantošanu** nosaka obligātus mērķus valsts un pašvaldību iepirkumos attiecībā uz zemo un bezemisiju vieglo auto, autobusu un kravas transportlīdzekļu īpatsvaru visos valsts un pašvaldību transporta iepirkumos un līgumos. Savukārt MK noteikumi Nr. 353. nav attiecināmi tikai uz bezemisiju transporta līdzekļiem, bet daudz plašākā mērā detalizē tehniskās specifikācijas un vērtēšanas kritērijus – izmešu standarti, riepu trokšņa un rites pretestības līmeņi, emisiju uzskaitē, vides vadība u.c.

Savukārt Direktīva 2010/31/ES⁵ par **ēku energoefektivitāti** un Direktīva (ES)2023/1791 **par energoefektivitāti** (ar to grozījumiem) (turpmāk – Energoefektivitātes direktīva) nosaka prasības publisko ēku būvniecībā un renovācijā, tostarp pienākumu ieviest “gandrīz nulles enerģijas ēku” (nZEB) standartus, kas pēc būtības ir zaļā iepirkuma kritēriji. Energoefektivitātes direktīva ZPI prasības izvirza kā obligātas publiskajos iepirkumos daudzās kategorijās (apgaismojums, IT, sūkņi, ēkas u.c.), un nacionālajām ZPI prasībām būtu jābūt

---

¹ <https://likumi.lv/ta/id/291867-prasibas-zalajam-publiskajam-iepirkumam-un-to-piemerosanas-kartiba>

² <https://likumi.lv/ta/id/317251-grozijums-ministru-kabineta-2017-gada-20-junija-noteikumos-nr-353-prasibas-zalajam-publiskajam-iepirkumam-un-to-piemerosanas-ka...>

³ <https://likumi.lv/ta/id/343571-grozijumi-ministru-kabineta-2017-gada-20-junija-noteikumos-nr-353-prasibas-zalajam-publiskajam-iepirkumam-un-to-piemerosanas-ka...>

⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L1161>

⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0031>

vismaz tikpat stingrām kā direktīvas minimālajiem standartiem. Arī šajā gadījumā, MK noteikumi Nr. 353. būvniecības tiešās un netiešās vides ietekmes aplūko daudz plašāk un pievēršas ne tikai energoefektivitātei, bet arī vides veselības aspektiem, aprites ekonomikai, būvmateriālu vides ietekmēm u.tml.

Gan minēto direktīvu, gan MK noteikumu prasības ļauj un motivē iepirkumu veicējus uz izmaksām skatīties plašāk un pielietot dzīvescikla izmaksu pieeju, vērtējot ar iepirkumu saistītās tiešās un netiešās izmaksas visā produktu dzīves ciklā.

Tādējādi 2017.–2025. gadam Latvijā ir izveidota relatīvi moderna ZPI sistēma, kas:

- integrē dzīves cikla izmaksu (turpmāk - LCC) loģiku (īpaši energoefektivitātē un transportā),
- atbilst ES direktīvu prasībām par saimnieciski izdevīgāko piedāvājumu (ne tikai zemāko cenu),
- pakāpeniski virza tirgu uz videi draudzīgākiem produktiem un pakalpojumiem un atbalsta vides inovāciju līderus.

Vienlaikus, daļa pasūtītāju joprojām koncentrējas uz zemāko cenu, nevis uz dzīves cikla izmaksām, ierobežojot ZPI potenciālu tautsaimniecības transformācijā. Bet 2025. gadā valdības plānotā zemsliedzīgā celšana un ZPI obligātuma mazināšana var vēl būtiskāk ierobežot ZPI pielietošanu un mazināt sasniegtos rezultātus.

Taču, tajā pašā laikā 2025. gada nogalē ES vides ministru padome skaidri apliecina, ka zaļais publiskais iepirkums ES līmenī tiek uztverts kā stratēģisks instruments klimata un aprites ekonomikas mērķu sasniegšanai, nevis kā šauri administratīva procedūra. Padomes secinājumos⁶ uzsvērts, ka publiskais iepirkums var un tam ir jādarbjas kā tirgus virzītājspēkam aprites ekonomikai, veicinot ilgtspējīgu produktu un pakalpojumu pieprasījumu visā ES. Ministri aicina pastiprināt ZPI piemērošanu, īpaši akcentējot izturību, remontējamību, atkārtotu izmantošanu, resursefektivitāti, kā arī iespēju iepirkt lietotas, atjaunotas un pārražotas preces un produktus-kā-pakalpojumu, tādējādi atbalstot aprites biznesa modeļus. Vienlaikus tiek uzsvērtā nepieciešamība saglabāt vienlīdzīgus konkurences apstākļus un stiprināt pieprasījumu pēc ES ražotiem ilgtspējīgiem produktiem un pakalpojumiem, pozicionējot ZPI kā būtisku instrumentu gan vides politikas, gan industriālās konkurētspējas un stratēģiskās noturības kontekstā.

Jaunā **Ekodizaina regula**⁷ (turpmāk - ESPR), kas ir viens no Eiropas Zaļā kursa pamatinstrumentiem, paredz, ka publiskajos iepirkumos jāņem vērā ilgtspējīgas ražošanas, energoefektivitātes un aprites ekonomikas principi. ESPR kļūst par

⁶ <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16856-2025-INIT/en/pdf>

⁷ [L_202401781LV.000101.fmx.xml](https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1781/oj/00101.fmx.xml)

horizontālu regulējumu, kas attieksies uz visiem nozīmīgākajiem produktiem ar būtisku ietekmi uz vidi un resursiem, tostarp būvmateriāliem, mēbelēm, metāliem, tekstilu, elektroniku un aprites materiāliem. Saskaņā ar regulas 65. pantu un 100.–101. preambulas punktiem, dalībvalstīm būs pienākums publiskajos iepirkumos piemērot EK noteiktās minimālās ilgtspējas prasības – CO₂ pēdu, energoefektivitāti, izturību, pārstrādājamību, otrreizējo materiālu īpatsvaru u.c. –, tiklīdz šīs prasības tiks noteiktas konkrētām produktu grupām ar deleģētajiem un īstenošanas aktiem. Līdz ar to ZPI pakāpeniski kļūs par obligātu ES tiesību daļu, nevis brīvprātīgu instrumentu.

Taču praktiskā ESPR piemērošana notiks vairākos posmos, jo EK vispirms nosaka ekodizaina prasības konkrētām produktu kategorijām, un tikai pēc tam uz šiem pašiem kritērijiem var balstīties obligātās ZPI prasības. Prioritāte ir dzelzs un tērauds, alumīnijs, tekstils, mēbeles (t.sk. matračī), riepas un elektropreču horizontālās prasības (piem., remontējamība). Līdz ar to obligātās ZPI prasības reāli stāsies spēkā tikai pēc 3–4 gadiem, un vispirms tās skars augstu emisiju un stratēģiskas nozīmes produktu grupas.

ESPR īpaši izceļ būvniecības un materiālu sektorus, uz kuriem balstās liela daļa publiskā patēriņa emisiju. Publiskajiem pasūtītājiem būs jāizmanto produkti, kas atbilst minimālajiem ilgtspējas rādītājiem, un šie rādītāji kļūs par daļu no tehniskajām specifikācijām, vērtēšanas kritērijiem un līgumu nosacījumiem. Regula vienlaikus paredz zināmu elastību – ja ilgtspējīgāks piedāvājums sadārdzina iepirkumu par vairāk nekā 10 %, dalībvalstis varēs noteikt atkāpes, taču tām būs obligāti jāsniedz paskaidrojumi EK, nodrošinot caurskatāmību un novēršot nepamatotu atkāpju izmantošanu.

Bez tam ZPI prasības ir iestrādātas arī:

- **Bateriju regulā** ((ES)2023/1542)⁸, kas nosaka obligātas prasības visām akumulatoru kategorijām – oglekļa pēdas deklarāciju, snieguma un izturības klases, minimālo pārstrādāto materiālu saturu, drošības un vākšanas/ pārstrādes rādītājus. Tā paredz, ka tirgū drīkst laist tikai prasībām atbilstošas baterijas, un dalībvalstīm ieteicams izmantot publisko iepirkumu un ekonomiskos stimulus, lai veicinātu ilgtspējīgāko bateriju izmantošanu (piem., rezerves barošana, datu centri). Tas nozīmē, ka Latvijas publiskie iepirkumi (transportam, IT, rezerves barošanai) jau drīz varēs izmantot regulā noteiktās oglekļa pēdas un pārstrādātā satura klases kā tiešus ZPI kritērijus (piem., “tikai I–II snieguma klases baterijas” vai “minimālais pārstrādātā kobalta/niķeļa/svina saturs”), nebalstoties uz pašizgudrotiem kritērijiem.

---

⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32023R1542>

- **Būvizrādājumu regulā** ((ES)2024/3110)⁹, kas paredz, ka EK noteiks obligātas minimālās vides ilgtspējas prasības būvizrādājumiem, un dalībvalstu publiskajām iepirkumu institūcijām būs pienākums tās piemērot savos iepirkumos. Prasības tiks ieviestas tehnisko specifikāciju, atlases/ piešķiršanas kritēriju vai līguma noteikumu veidā, un dalībvalstis drīkstēs iet tālāk (augstāki mērķi). Ir paredzēta arī “drošības vārsta” iespēja – atkāpties no prasībām, ja pēc tirgus izpētes ilgtspējīgais risinājums sadārdzina izmaksas >10 % vai nav pieejams, bet šīs atkāpes būs jādokumentē un par tām regulāri jāziņo EK. Tātad būvniecībā ZPI faktiski kļūst obligāts un monitorējams ES līmenī, un nacionālais regulējums drīkst tikai precizēt un pastiprināt šīs prasības.
- **Iepakojuma un iepakojuma atkritumu regulā** ((ES) 2025/40)¹⁰, kas nosaka horizontālas prasības iepakojumam: atkārtoti izmantojams vai pārstrādājams dizains, minimālais pārstrādātais saturs plastmasā, atkārtotas izmantošanas mērķi noteiktos sektoros (ēdināšana, dzērieni, e-komercija) u.c. Publiskais sektors šeit ir atsevišķi pieminēts kā “parauga rādītājs” – īpaši ēdināšanas un pasākumu iepirkumos (skolas, slimnīcas, iestāžu pasākumi), kur no dalībvalstīm sagaida atkārtoti izmantojamu un pārstrādājamu iepakojumu sistēmu izmantošanu. Lai gan regula nesniedz atsevišķu ZPI pielikumu, tā praktiski piespiež publiskos pasūtītājus pāriet uz mazāk atkritumus radošiem iepakojuma risinājumiem – piemēram, vairākkārt lietojamām krūzēm un konteineriem ēdināšanā, iepirkumu kritērijos iekļaujot pārstrādāta satura un atkārtotas izmantošanas prasības.
- **Neto nulles emisiju industrijas akts** (turpmāk – NZIA) - ((ES)2024/1735)¹¹, kura mērķis ir strauji palielināt neto-nulles tehnoloģiju (atjaunojamie, siltumsūkņi, akumulatori, tīrais ūdeņradis, CO₂ uztveršana u.c.) ražošanu ES, un publiskais iepirkums tajā ir instruments tirgus izveidei. Regula paredz, ka dalībvalstis un publiskās iestādes izmanto publisko iepirkumu un atbalsta instrumentus, lai dotu priekšroku neto-nulles tehnoloģijām, piemēram, ja tiek būvētas vai renovētas publiskas ēkas, transporta infrastruktūra vai enerģētikas projekti. Tas īstenojas gan caur neto-nulles projektu prioritizēšanu (atļauju procedūras, investīciju atbalsts), gan prasībām, ka publiskajos projektos jāizvēlas tehnoloģijas, kas atbilst NZIA noteiktajiem “net-zero” kritērijiem, ja vien tas nav nesamērīgi dārgi. Rezultātā ZPI kļūst par galveno instrumentu neto-nulles tehnoloģiju tirgus radīšanā, it īpaši būvniecības, transporta un enerģētikas projektos.

⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/ALL/?uri=CELEX:32024R3110>

¹⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/ALL/?uri=CELEX:32025R0040>

¹¹ <https://eur-lex.europa.eu/LV/legal-content/summary/eu-net-zero-industry-act.html?fromSummary=20>

Tas nozīmē, ka pat tad, ja MK noteikumu Nr. 353 obligātās ZPI prasības tiktu atceltas vai padarītas brīvprātīgas, atsevišķās nozarēs ZPI principi Latvijai vienāla būs jāievēro, jo tie izrietēs no ES horizontālās regulējuma sistēmas – ESPR, būvizstrādājumu regulas (turpmāk - CPR), Tiro transportlīdzekļu direktīvas (2019/1161), kā arī jaunajiem tiesību aktiem, kas tikko pieņemti vai kurus EK šobrīd izstrādā (*Industrial Accelerator Act*, *Circular Economy Act*, publiskā iepirkuma direktīvas pārskatīšana). Turklāt ES politikas mērķis ir skaidrs: publiskie iepirkumi jāizmanto kā tirgus virzīšanas mehānisms, lai veicinātu zema emisiju produktu tirgus attīstību.

ZPI kā tirgus virzīšanas (*lead market*) instruments Latvijai ir iespēja sistemātiski izmantot publisko patēriņu, lai radītu stabilu pieprasījumu pēc ilgtspējīgiem produktiem un pakalpojumiem, tādējādi paātrinot inovāciju, tirgus transformāciju un uzņēmumu pāreju uz zaļākiem risinājumiem. Starptautiskā literatūra [1, 2] skaidri parāda, ka publiskais iepirkums spēj būt tiešs impulss uzņēmumu vides inovācijai, īpaši mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, kā arī uzņēmumiem, kas darbojas regulētās nozarēs un kam jau ir noteikti vides vadības standarti (piem., ISO 14001). Latvijai tas nozīmē, ka ZPI var kļūt par stratēģisku mehānismu, lai vietējie uzņēmumi savlaicīgi investētu jaunos, ekodizainā balstītos produktos un pakalpojumos, kas drīzumā tiks pieprasīti visā ES tirgū Ekodizaina, CPR, Iepakojuma un Iepakojuma atkritumu regulas un citu regulējumu dēļ. Tādējādi Latvija var radīt sev konkurētspējas priekšrocības, padarot vietējos uzņēmumus par pionieriem tirgos, kas nākotnē pieaugs – piemēram, koksnes būvniecībā, mēbeļu aprītē, elektrotransportā, IT pakalpojumos un bioloģiskajā pārtikā.

Vienlaikus ZPI kā tirgus virzīšanas politika ļautu Latvijai efektīvi mazināt vides slodzes galvenajās patēriņa kategorijās, kur publiskais sektors ir viens no lielākajiem pircējiem un ietekmes radītājiem. Ja Latvija ieviestu sistemātisku tirgus virzīšanas pieeju nozarēs ar būtisku vides ietekmi, tā varētu panākt gan būtiskus SEG emisiju un piesārņojuma samazinājumus, gan uzlabot publisko pakalpojumu kvalitāti (tīrāki materiāli, veselīgākas telpas, energoefektīvi risinājumi), vienlaikus radot tirgu vietējiem inovatīviem uzņēmumiem. Tas ļautu valstij pārvērst ZPI no administratīva pienākuma par izaugsmes, inovāciju un klimatneitralitātes stratēģisko balstu.

Latvijai jaunā ZPI regulējuma ieviešana nozīmēs daudz plašāku darbu nekā tikai MK noteikumu Nr. 353 saglabāšanu vai atjaunināšanu. Būs nepieciešams:

- pielāgot nacionālo ZPI sistēmu ESPR minimuma prasībām un topošajiem ES standartiem;
- izveidot zināšanu un atbalsta centru publiskajiem iepircējiem, kas palīdzētu piemērot jaunās prasības un izvairīties no tirgus “bloķēšanās” riskiem;

- paplašināt monitoringu un ziņošanas sistēmu, ņemot vērā, ka dalībvalstīm būs jāatskaitās gan par sasniedzamo 50 % ilgtspējīgo produktu īpatsvaru (noteiktās produktu grupās), gan par pielietotajām atkāpēm;
- jau tagad gatavoties gaidāmajām ekodizaina prasībām un attiecīgām ZPI prasībām, lai iepirkumu sistēma nekavētos, kad regulējums kļūs obligāts.

Šāda pieeja sniegtu Latvijai iespēju ne tikai nodrošināt formālu atbilstību ES tiesību prasībām, bet arī izmantot ZPI kā stratēģisku instrumentu ilgtspējīgas, konkurētspējīgas un zema oglekļa ekonomikas attīstībai.

1.2. ZPI plānošanas dokumentos

Latvijas dažādos stratēģiskās plānošanas dokumentos ZPI ir konsekventi nostiprināts kā sistemātisks politikas ieviešanas instruments, kas palīdz sasniegt vides, klimata, resursefektivitātes un sociālās politikas mērķus. Nozaru plāni – sākot ar klimata un mobilitātes politiku, beidzot ar atkritumu apsaimniekošanu, aprites ekonomiku un lauksaimniecību – ZPI pozicionē kā struktūrējošu pieeju publiskajai pārvaldībai, kas nodrošina videi draudzīgas tehnoloģijas, samazina emisijas un stimulē tirgus pārmaiņas. Šī konsekvence rāda, ka ZPI Latvijā jau ir iekļauts kā nacionālas nozīmes pārvaldības instruments, nevis kā margināls iepirkumu standarts.

Vairāki dokumenti uzsver ZPI kā tiešu ieguldījumu valsts klimata un enerģētikas mērķu sasniegšanā. Latvijas Sociālā klimata fonda plānā¹² ZPI ir minēts kā mehānisms emisiju samazināšanai un sociāli taisnīgai pārejai. Atveseļošanas un noturības mehānisma plānā¹³ ZPI tiek izmantots, lai nodrošinātu videi draudzīgu tehnoloģiju iegādi un samazinātu projektu vides ietekmi visā dzīves ciklā. Dažos gadījumos (piem., tiešsaistes sanāksmju risinājumi) ZPI sasaistās ar digitālajām reformām, radot sinerģiju starp modernizāciju un vides mērķiem. Šie dokumenti parāda – ZPI tiek skatīts ne tikai kā tehnisks iepirkuma nosacījumu kopums, bet kā klimata politikas īstenošanas instruments ar reāli izmērāmu ietekmi.

Nozīmīga loma ZPI piešķirta resursu un aprites ekonomikas politikā. Atkritumu apsaimniekošanas valsts plāns¹⁴ un Aprites ekonomikas rīcības plāns¹⁵ definē ZPI kā instrumentu otrreizējo materiālu tirgus veicināšanai, vietējās pārstrādes attīstībai un dzīves cikla izmaksu principa ieviešanai. Šajos dokumentos ZPI tiek aprakstīts ļoti detalizēti, uzsverot tā trīskāršo funkciju: vides ietekmes mazināšana, sociālo apstākļu uzlabošana un budžeta izdevumu ilgtspēja. Tieši

¹² <https://likumi.lv/ta/id/361681-latvijas-sociala-klimata-fonda-plans-20262032gadam>

¹³ <https://likumi.lv/ta/id/322858-par-latvijas-atveselosanas-un-noturibas-mehanisma-planu>

¹⁴ <https://likumi.lv/ta/id/320476-par-atkritumu-apsaimniekosanas-valsts-planu-20212028-gadam>

¹⁵ <https://likumi.lv/ta/id/317168-par-ricibas-planu-parejai-uz-aprites-ekonomiku-20202027-gadam>

šeit visuzskatāmāk redzams, ka ZPI tiek uztverts kā sistēmisks risinājums, nevis kā atsevišķu nozaru iniciatīva.

Arī horizontālās politikas – piemēram, Vides politikas pamatnostādnes¹⁶ un Latvijas Nacionālais attīstības plāns¹⁷ – skaidri iezīmē ZPI kā būtisku transformācijas mehānismu, kas palīdz ieviest aprites ekonomiku, uzlabot uzņēmumu vides sniegumu un stiprināt vietējās inovācijas. Šie dokumenti arī norāda uz mērķiem palielināt ZPI īpatsvaru un attīstīt ZPI vadlīnijas un monitoringu. Tas apliecina, ka ZPI Latvijā ir nacionāli institucionalizēts politikas rīks, kura attīstība tiek plānota ilgtermiņā.

Kopumā plānošanas dokumentu kopaina rāda skaidru un konsekventu valdības nostāju: ZPI ir būtisks mehānisms, kas pievieno vērtību visos politikas līmeņos – klimata, enerģijas, aprites ekonomikas, ražošanas, sociālajā un digitālajā jomā. Tādēļ jebkāds mēģinājums vājināt vai atcelt ZPI prasības būtu pretrunā ne tikai ES tiesību aktiem, bet arī Latvijas apstiprinātajai politiskajai sistēmai un plānošanas dokumentiem. ZPI nodrošina saskaņotu, pārskatāmu un ilgtermiņā finansiāli izdevīgu valsts resursu pārvaldību.

1.3. ZPI ieviešana prioritārajās produktu grupās

ZPI pēdējo piecpadsmi gadu laikā Latvijā ir nostiprinājies kā viens no būtiskākajiem vides politikas instrumentiem, īpaši iepirkumos, kas notiek saskaņā ar Publisko iepirkumu likumu¹⁸ (turpmāk - PIL) un Sabiedrisko pakalpojumu sniedzēju iepirkumu likumu¹⁹ (turpmāk - SPSIL).

Iepirkumu uzraudzības biroja (turpmāk - IUB) dati apliecina, ka līdz 2022. gadam ZPI īpatsvars gan iepirkumu skaita, gan līgumcenu ziņā ir konsekventi pieaudzis. Tomēr 2023.–2024. gadā vērojams īslaicīgs kritums, ko galvenokārt izskaidro nevis politikas atcelšana vai tirgus samazināšanās, bet gan izmaiņas ZPI reģistrēšanas metodikā IUB sistēmā, kā rezultātā daļa iepirkumu netiek korekti marķēti kā “zaļi”.

Kopumā ZPI lielākā daļa – 76 % no apgrozījuma – tiek īstenota PIL ietvaros, savukārt SPSIL veido 24 %, kas atspoguļo lielo infrastruktūras, siltumapgādes, sabiedriskā transporta un komunālo pakalpojumu īpatsvaru. Publisko iepirkumu kopapjoms Latvijā sasniedza maksimumu 2023. gadā, pārsniedzot 6 miljardus EUR, savukārt lielākais ZPI apgrozījums bijis 2022. gadā – vairāk nekā 1,4 miljardi EUR, kad tas veidoja ap 30 % no visiem iepirkumiem. Vidēji 2010–2024. gadā ZPI īpatsvars līgumu vērtībā veido 17,4 %, kas ir ievērojams rādītājs Eiropas mērogā.

---

¹⁶ <https://likumi.lv/ta/id/335137-par-vides-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam>

¹⁷ <https://likumi.lv/wwwraksti/LIKUMI/NAP/NAP2027.PDF>

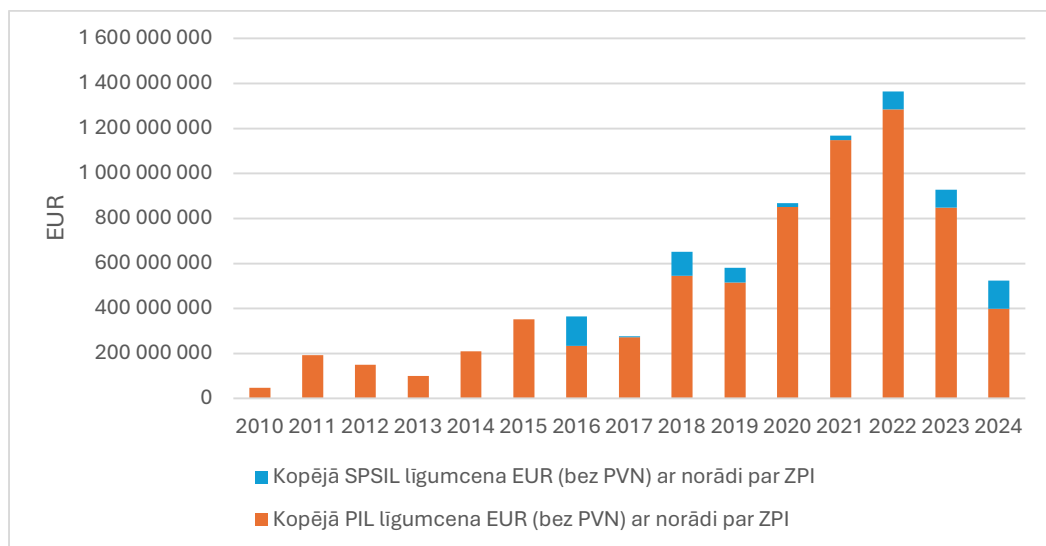
¹⁸ <https://likumi.lv/ta/id/287760-publiisko-iepirkumu-likums>

¹⁹ <https://likumi.lv/ta/id/288730-sabiedrisko-pakalpojumu-sniedzēju-iepirkumu-likums>

1. tabula. ZPI īpatsvars un līgumcenas 2024. gadā

2024	PIL	SPSIL	Kopā
Kopējais iepirkumu skaits	9 250	221	9 515
ZPI iepirkumu skaits	562	21	583
ZPI % no kopējā	6%	10%	6%
Kopējā līgumcena (milj. EUR bez PVN)	4 557	640	5 451
Kopējā ZPI līgumcena (milj. EUR bez PVN)	399	124	523
ZPI % no kopējā	9%	19%	10%
Vidējā līgumcena kopējā iepirkumu apjomā, milj. EUR bez PVN	0,493	2,896	0,573
Vidējā līgumcena ZPI līgumiem, milj. EUR bez PVN	0,710	5,905	0,897

Iepirkumu skaits Latvijā kopumā ir bijis stabils (12–15 tūkst. gadā), bet 2024. gadā samazinājās līdz 9 515 iepirkumiem, kas ir zemākais rādītājs pēdējos 15 gados. ZPI īpatsvars pēc iepirkumu skaita pieauga līdz 15,4 % 2020. gadā, bet pēc metodoloģijas maiņas samazinājās līdz 6,1 % 2024. gadā.

1. attēls. Kopējais ZPI apjoms EUR.

Svarīgi, ka ZPI vidējā līgumcena visos gados ir bijusi būtiski lielāka par kopējo vidējo līgumcenu un pieaugusi no nepilniem 100 tūkstošiem EUR (bez PVN) 2010. gadā līdz nepilniem 900 tūkstošiem EUR (bez PVN) 2024. gadā, kamēr vidējā iepirkuma līgumcena 2024. gadā bija nepilni 573 tūkstoši EUR (bez PVN). Tas atspoguļo faktu, ka ZPI visbiežāk tiek izmantots lielajos, budžetam nozīmīgajos iepirkumos – infrastruktūrā, transportā, apgaismojumā un ēdināšanā.

ZPI sadalījums pa produktu grupām

ZPI piemērošana Latvijā demonstrē ļoti izteiktu koncentrēšanos uz MK noteikumu Nr. 353 noteiktajām obligātajām produktu grupām, kamēr brīvprātīgais ZPI veido

tikainiecīgu daļu no kopējā apjoma. Šī atšķirība norāda uz skaidru tendenci: publiskie iepircēji ZPI pielieto tikai tad, ja to tieši nosaka normatīvie akti. Dati par 2023.–2024. gadu rāda būtiskas atšķirības starp produktu grupām gan pēc iepirkumu skaita, gan pēc līgumcenu apjoma, atklājot atšķirīgu tirgus gatavību, kritēriju sarežģītību un institucionālos ieradumus.

Obligātās produktu grupas veido absolūto vairākumu no ZPI apjoma, un vairumā gadījumu saglabā stabilu ietekmi uz tirgu. Vienlaikus 2024. gadā vairākās grupās redzams straujš kritums, kas pamatā skaidrojams ar IUB datu uzskaites izmaiņām, nevis reālu ZPI regresu, tomēr kritums norāda uz ievērojamu risku – ZPI sistēma kļuvusi atkarīga no marķēšanas disciplīnas, nevis no kvalitātes vai uzraudzības mehānismiem.

Pārtika un ēdināšanas pakalpojumi — lielākā ZPI grupa

- **2023:** 357 iepirkumi (77 % ZPI), 209 milj. EUR (95 % ZPI)
- **2024:** 83 iepirkumi (35 % ZPI), 116 milj. EUR (41 % ZPI)

Pārtika un ēdināšana ir viena no lielākajām ZPI grupām Latvijā gan pēc skaita, gan pēc finansiālā apjoma. Tā nopietni ietekmē tirgu, īpaši attiecībā uz bioloģisko pārtiku, vietējiem produktiem un ilgtspējīgu ēdināšanu izglītības iestādēs. 2024. gadā piedzīvots būtisks kritums skaita un līgumcenas ziņā. Taču šī kategorija joprojām saglabā augstāko potenciālu emisiju, piesārņojuma un atkritumu samazināšanai, jo pārtikas patēriņam ir ļoti liela dzīves cikla ietekme.

Būvdarbi — lielākais finansiālais apjoms

- **2023:** 315 iepirkumi (16 % ZPI), 453 milj. EUR (32 % ZPI)
- **2024:** 128 iepirkumi (9 % ZPI), 161 milj. EUR (15 % ZPI)

Būvdarbi konsekventi ir **vislielākā līgumcenu kategorija**, un šai nozarei ir milzīgs potenciāls ietekmēt energoefektivitāti, materiālu ilgtspējību un emisiju samazinājumu. Tomēr ZPI īpatsvars ir sarucis, jo:

- iepircēji bieži uzskata, ka energoefektivitātes prasības jau “automātiski aizvieto” ZPI,
- trūkst skaidrības par ZPI un ES fondu prasību kombinēšanu,
- nav izstrādāti kritēriji daudziem būvmateriāliem (piemēram, betons, tērauds).

Šī kategorija būs kritiska Ekodizaina regulas ieviešanā, jo būvmateriāli un būvdarbi ir prioritārā ES produktu grupa.

Transports

- **2023:** 171 iepirkumi (68 % ZPI), 45,3 milj. EUR (77 % ZPI)

- **2024:** 84 iepirkumi (41 % ZPI), 27,7 milj. EUR (32 % ZPI)

ZPI īpatsvars transporta iepirkumos 2024. gadā faktiski sarucis uz pusi. Tas ir īpaši satraucoši, jo transporta jomā darbojas Tīro transportlīdzekļu Direktīva 2019/1161, kas nosaka obligātas prasības emisiju samazināšanai un tīru transportlīdzekļu īpatsvaram.

Sekas un riski:

- iespējama neatbilstība ES tiesību aktiem,
- pašvaldībām draud prasību nepildīšana Tīro transportlīdzekļu direktīvas (ES/2019/1161) ietvaros,
- norāde uz sistemātisku marķēšanas un kontroldatu problēmu IUB sistēmā.

Tīrīšanas pakalpojumi un līdzekļi

- **2023:** 119 iepirkums (52 % ZPI), 29 milj. EUR (77 % ZPI)
- **2024:** 34 iepirkumi (16 % ZPI), 3,1 milj. EUR (5 % ZPI)

Šī ir līgumcenas apjoma ziņā 4. lielākā ZPI kategorija, bet ZPI īpatsvars sarucis no 77 % 2023. gadā uz 5 % 2024. gadā.

Tīrīšanas pakalpojumi ir joma, kurā ZPI iepriekš bija viens no visaugstākajiem (vairāk nekā 75 % līgumcenu apjoma). Vides guvumu izteiksmē šī kategorija ir būtiska (mazāk bīstamo ķīmisko vielu, gaisa kvalitātes uzlabojumi), tādēļ kritums jāuztver kā signāls par nepieciešamību uzlabot uzraudzību un tehnisko atbalstu.

Ielu apgaismojums

- **2023:** 16 iepirkums (73 % ZPI), 1,8 milj. EUR (69 % ZPI)
- **2024:** 14 iepirkumi (35 % ZPI), 2,9 milj. EUR (33 % ZPI)

Šajās grupās ZPI ir salīdzinoši vienkārši piemērot, jo tirgū jau dominē LED risinājumi un energoefektivitātes prasības ir labi zināmas. 2024. gadā līgumcenas samazinātas, bet ielu apgaismojuma ziņā joprojām sastāda 2,9 milj. EUR (33 % ZPI).

Iekštelpu apgaismojums

- **2023:** 13 iepirkums (25 % ZPI), 0,3 milj. EUR (8 % ZPI)
- **2024:** 4 iepirkumi (12 % ZPI), 0,3 milj. EUR (21 % ZPI)

Līdzīgi kā ielu apgaismojumā, arī iekštelpu apgaismojumā ZPI būtu pašsaprotama izvēle, jo energoefektīvi risinājumi parasti dod ātru izmaksu atdevi. Tomēr dati rāda, ka ZPI īpatsvars pēc iepirkumu skaita 2024. gadā ir krities (no 25% uz 12%). Vienlaikus ZPI līgumcena iekštelpu apgaismojumā ir saglabājusies gandrīz

nemainīga, bet tās īpatsvars no kopējās grupas vērtības 2024. gadā ir pieaudzis līdz 21%.

1.4. ZPI vides ietekmes

Publiskais sektors Latvijā ir nozīmīgs preču un pakalpojumu patērētājs — 2024. gadā tas veidoja 22 % no IKP²⁰ — un šis patēriņš ir atbildīgs par ievērojamu daļu SEG emisiju, resursu patēriņa un atkritumu apjoma. Zviedrijas zinātniskā institūta pētījums [3] par aprites ekonomiku uzsver, ka būtiska daļa vides slodžu rodas nevis patēriņa apjoma dēļ vien, bet gan lineāru produktu dizaina, īsa kalpošanas laika un nepietiekamas resursu atgūšanas rezultātā, radot strukturālu vērtības zudumu ekonomikā. JRC analīze rāda, ka lielākā daļa vides ietekmju koncentrējas dažās preču un pakalpojumu grupās ar augstu emisiju un resursu plūsmas intensitāti visā dzīves ciklā: būvniecība un ēku uzturēšana, pārtika un ēdināšana, transports, informāciju un komunikāciju tehnoloģiju (turpmāk – IKT) aprīkojums, tīrīšanas pakalpojumi un ķīmiskās vielas, kā arī tekstilpreces (piem., darba apģērbi). Piemēram, ēku būvniecības un apsaimniekošanas iepirkumi rada ievērojamu ietekmi gan būvmateriālu ražošanas, gan ekspluatācijas fāzē, kamēr IKT aprīkojumam līdz pat 70–80 % ietekmes rodas pirms izmantošanas — izejvielu ieguvē, mikroshēmu ražošanā un montāžā. Līdzīgi arī pārtikas un ēdināšanas iepirkumos galvenā ietekme rodas lauksaimniecībā un loģistikā.

ZPI ir instruments, kas ļauj publiskajam sektoram strukturāli ietekmēt tirgu, ne tikai samazinot konkrētu iepirkumu ietekmi, bet arī mazinot resursu un ekonomiskās vērtības zudumus visā produktu dzīves ciklā. To iespējams panākt, izmantojot prasības par energoefektivitāti, ilgtspējīgu dizainu, ilgu kalpošanas laiku, labāku remontējamību, samazinātu ķīmisko vielu lietojumu, atjaunojamu vai pārstrādātu materiālu izmantošanu, kā arī LCC pieeju. *Circularity Gap Report* uzsver [3], ka tieši šāda pieprasījuma pārorientācija ir priekšnoteikums pārejai no lineāras uz aprites ekonomiku, jo tirgus pats par sevi šīs pārmaiņas nodrošina pārāk lēni. JRC ziņojumi uzsver, ka daudzās produktu grupās — piemēram, LED apgaismojumā, biroja IKT, tīrīšanas līdzekļos un sabiedriskajā transportā — ZPI prasības ļauj sasniegt būtisku emisiju, enerģijas un resursu samazinājumu bez papildu izmaksām vai pat ar ietaupījumu visā dzīves ciklā. Piemēram, ilgtspējīgas tīrīšanas ķīmijas un aprīkojuma prasības ievērojami samazina iekštelpu gaisa piesārņojumu un ķīmisko vielu patēriņu, bet energoefektīvi biroja datori – elektroenerģijas patēriņu visā ekspluatācijas laikā.

ZPI var stimulēt inovācijas, vietējo ražošanu, aprites ekonomikas biznesa modeļu attīstību (remonts, atkārtota izmantošana, otrreizējā pārstrāde), kā arī atbalstīt

---

²⁰ https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_VEK_IK_IKP/IKP030/

pāreju uz zemas emisijas materiāliem un tehnoloģijām. *Circularity Gap Report* secina [3], ka publiskais sektors, izmantojot iepirkumus, var būt viens no galvenajiem “vērtības saglabāšanas” katalizatoriem ekonomikā, jo tas spēj radīt stabilu pieprasījumu pēc ilgmūžīgiem, remontējamiem un resursefektīviem risinājumiem. JRC uzsver, ka ZPI, ja tas ir konsekvents un balstīts skaidros kritērijos, var būt viens no efektīvākajiem publiskās politikas instrumentiem emisiju un resursu patēriņa samazināšanai, jo tas sasniedz gan tiešo ietekmi (mazāk emisiju no konkrētajiem pirkumiem), gan netiešo ietekmi (tirgus pārkārtošanās uz ilgtspējīgām produktu grupām). Šī ietekme ir īpaši izteikta sektoros ar lielu publiskā sektora tirgus daļu — būvniecībā, transportā, apgaismojumā, IKT un ēdināšanas pakalpojumos, kur ZPI var vienlaikus mazināt vides slodzes un samazināt ilgtermiņa ekonomiskos zaudējumus, kas saistīti ar lineālu resursu izmantošanu.

JRC tehniskie ziņojumi uzsver, ka dažas patēriņa kategorijas ir īpaši būtisku vides risku un tāpēc kritiskas ZPI piemērošanai:

Būvniecība

Tā ir viena no visietekmīgākajām publisko iepirkumu kategorijām gan klimata, gan resursu izmantošanas ziņā. JRC būvniecības tehniskais ziņojums [4] norāda, ka 70–80 % vides ietekmes rodas tieši būvmateriālu ražošanā – īpaši cementa, betona un tērauda ražošanas energoietilpīgajos procesos, kas rada ļoti augstas CO₂ emisijas. Savukārt 20–30 % ietekmju rodas ekspluatācijas fāzē, galvenokārt no apkures, dzesēšanas, ventilācijas un apgaismojuma. Lielākais ZPI samazinājuma potenciāls ir saistīts ar:

- energoefektivitātes prasībām (A/A+ klases ēkas, augsta siltumizolācija, zudumu samazināšana);
- zemu emisiju būvmateriāliem (ECO cements, pārstrādāts tērauds un citi materiāli);
- ilgtspējīgu projektēšanu (ilgs kalpošanas laiks, demontāžas un atkārtotas izmantošanas iespējas).

JRC analīze liecina, ka energoefektīvie ēku risinājumi un materiālu ilgtspējas kritēriji var samazināt emisijas par 25–40 %, salīdzinot ar konvencionāliem būvdarbiem. Latvijā ZPI būvniecības iepirkumi parasti ietver arī ES fondu prasības, kas nozīmē, ka pat daļējs ZPI īpatsvars rada būtisku ietekmi uz energoefektivitāti un ekspluatācijas izmaksu samazinājumu.

Transports

Transports ir viena no visietekmīgākajām iepirkumu kategorijām gan klimata, gan gaisa kvalitātes ziņā. JRC transporta tehniskais ziņojums [5] uzsver, ka galvenās

vides slodzes (CO_2 , NOx , cietās daļiņas (turpmāk - PM)) rodas tieši ekspluatācijas fāzē, nevis transportlīdzekļu ražošanā. Pāreja uz elektrotransportu, hibrīdiem un atjaunojamās enerģijas izmantošanu var samazināt SEG emisijas līdz 80–100 %, NOx un PM emisijas līdz 90–95 %, īpaši pilsētvidē, kur ietekme uz sabiedrības veselību ir visbūtiskākā. Bez tam, ZPI ļauj ieviest papildu prasības – riepu energoefektivitāti, trokšņa sliekšņus, riepu spiediena kontroles sistēmas (turpmāk - TPMS), akumulatoru ilgtspējas un drošības kritērijus, kā arī ekobraukšanas apmācības –, kas kopā dod ievērojamu papildus NOx , PM un CO_2 samazinājumu. JRC analīze rāda, ka šādu pasākumu kopums dod:

- CO_2 samazinājumu par 40–60 %,
- NOx samazinājumu par 60–80 %,
- PM samazinājumu par 50–70 %.

Pārtika un ēdināšana

JRC pārtikas un ēdināšanas tehniskais ziņojums [6] uzsver, ka pārtikas sistēma ir viena no lielākajām vides slodžu radītājām Eiropā – īpaši attiecībā uz SEG emisijām, ūdens un zemes izmantošanu, pesticīdiem un barības vielu piesārņojumu. Lielākā ietekme rodas trīs posmos: (a) dzīvnieku izcelsmes produktu ražošana, kas rada 5–10 reizes vairāk emisiju nekā augu valsts produkti, (b) loģistika un dzesēšanas sistēmas, kas ietekmē enerģijas patēriņu, īpaši, ja produkti tiek importēti lielos attālumos un (c) pārtikas atkritumi, kas veido 20–30 % no kopējām SEG emisijām sektorā.

JRC modelēšana rāda, ka ZPI pārtikas kategorijā var dot ļoti būtiskus uzlabojumus: pārejot uz bioloģiskiem, vietējiem, mazāk apstrādātiem produktiem un palielinot augu valsts izcelsmes uztura īpatsvaru, iespējams samazināt CO_2 emisijas par 30–50 %, pesticīdu izmantošanu par 60 % un atkritumu apjomu par 20–30 %. Tādēļ pārtikas iepirkumi ir viena no ZPI ietekmīgākajām kategorijām kopējā publiskā sektora pēdas nospiedumā.

Tekstilpreces

Šī ir viena no videi visintensīvākajām patēriņa kategorijām, un JRC analīze [7] parāda, ka tie rada būtisku CO_2 emisiju apjomu, ļoti lielu ūdens patēriņu, ķīmisko vielu piesārņojumu un mikroplastmasas noplūdi visā dzīves ciklā – no šķiedras ražošanas līdz lietošanai un utilizācijai. Īpaši problemātiski ir valsts sektorā bieži izmantotie darba apģērbi, formas tērpi, slimnīcu tekstils un gultas veļa, kas ir pakļauti intensīvai lietošanai un mazgāšanai, tāpēc tiem ir augstāks resursu patēriņš un lielāka kopējā ietekme uz vidi. JRC secinājumi liecina, ka galvenās slodzes rodas agrīnajos dzīves cikla posmos (šķiedras audzēšana, poliestera ražošana, krāsošana), bet ekspluatācijā būtiskas ir mikroplastmasas emisijas un enerģijas patēriņš.

ZPI tekstilā var būtiski samazināt šīs ietekmes, ja tiek izmantoti ilgtspējīgāki materiāli (GOTS sertificēta kokvilna, pārstrādāts poliesters), pagarināts produkta kalpošanas laiks, izmantoti atkārtotas izmantošanas un atjaunošanas risinājumi, kā arī mazāk kaitīgas ķīmikālijas. JRC modelējumi rāda, ka ZPI kritēriju piemērošana tekstilam var samazināt CO₂ emisijas par 35–60 %, ūdens patēriņu par 50–80 % un ķīmisko vielu slodzi par 90 %. Latvijā tekstila ZPI piemērošana pašlaik ir minimāla, tādēļ videi draudzīgu risinājumu potenciāls šajā grupā ir būtiski neizmantots, lai gan tas ir viens no salīdzinoši vienkāršāk īstenojamajiem un izmaksu efektīvākajiem ZPI virzieniem.

IT (datori, printeri, serveri)

JRC IKT dzīves cikla analīze [8] skaidri parāda, ka informācijas tehnoloģiju aprīkojums ir viena no energoietilpīgākajām publiskā iepirkuma kategorijām. Līdz pat 75–80 % no kopējām emisijām rodas ražošanas posmā, īpaši mikroshēmu, displeju un akumulatoru izgatavošanā. Tas nozīmē, ka galvenais ZPI instruments IT kategorijā ir nevis energoefektivitāte, bet gan mazāks jaunu iekārtu skaits, to ilgāks kalpošanas laiks un aprīkojuma atkārtota izmantošana un atjaunošana. JRC secina, ka tikai kalpošanas laika pagarināšana par 1–2 gadiem var samazināt emisijas par 30–50 %, bet energoefektīvu monitoru un datoru izmantošana ekspluatācijas posmā dod vēl 10–20 % papildu ietaupījumu. Tāpat būtisku ietekmi dod atkārtoti lietots vai rūpnieciski atjaunots IT aprīkojums, kas ļauj izvairīties no jaunas ražošanas radītajām emisijām.

Balstoties uz JRC emisiju modeļiem, IT kategorijā ZPI vidēji nodrošina 20–40 % CO₂ emisiju samazinājumu, galvenokārt pateicoties ilgtspējīgām iekārtu specifikācijām, remonta iespējām, garantiju pagarināšanai un resursu efektivitātei.

Tīrīšanas pakalpojumi

JRC tehniskais ziņojums [9] par iekštelpu tīrīšanas pakalpojumiem uzsver, ka šī kategorija ir viena no tām, kur “zaļāka” iepirkuma rezultāts rodas nevis no enerģijas patēriņa, bet galvenokārt no ķīmisko vielu un materiālu izmantošanas. Lielākās vides slodzes rodas trīs posmos: (a) bīstamo ķīmisko vielu izmantošana, īpaši virsmaktīvās vielas, konservanti, smaržvielas un biocīdi, kas ietekmē gan ūdens kvalitāti, gan cilvēku veselību, (b) iekštelpu gaisa kvalitāte, ko ietekmē gaistošie savienojumi un smaržvielas, kas palielina elpceļu saslimšanas riskus un (c) iepakojuma un plastmasas atkritumi, kas veido ievērojamu īpatsvaru tīrīšanas līdzekļu dzīves ciklā.

JRC modelēšana rāda, ka, izmantojot ZPI prasības — koncentrētus līdzekļus, dozēšanas sistēmas, ekomarķētus produktus un atkārtoti lietojamu inventāru — bīstamo vielu patēriņu var samazināt par 70–90 %, līdzekļu patēriņu par 30–50 %

un iepakojuma atkritumus par 30–60 %. Tas padara tīrīšanu par vienu no efektīvākajām ZPI jomām attiecībā uz veselības un vides ieguvumiem.

Elektroenerģija

JRC tehniskais ziņojums [10] parāda, ka elektroenerģija rada vienu no lielākajām vides slodzēm publiskā sektora patēriņā, jo galvenā ietekme rodas elektroenerģijas ražošanas posmā, īpaši valstīs ar fosilā kurināmā dominanci. Elektroenerģijas ražošana no oglēm, naftas vai gāzes rada ievērojamu CO₂ daudzumu (ES valstu publisko spēkstaciju emisijas 1,28–1,39 Gt CO₂ gadā) un gaisa piesārņojumu (NO_x, SO₂, PM). Atjaunojamo enerģiju (turpmāk – AER) tehnoloģijas būtiski samazina emisijas, bet būtiski ir to specifiskie riski — liela mēroga hidroelektrostaciju ekoloģiskā ietekme, biomasas ilgtspēja, saules un vēja iekārtu materiālu resurss.

ZPI elektroenerģijā ir viens no tiešākajiem instrumentiem SEG emisiju samazināšanā, jo publiskais sektors patērē ~6–7 % no kopējā elektroenerģijas apjoma ES. JRC modelēšana rāda, ka pārejot uz 50–100 % elektroenerģijas no atjaunīgajiem resursiem, iespējams samazināt CO₂ emisijas līdz pat 100 % elektroenerģijas patēriņā, vienlaikus veicinot atjaunīgo enerģiju tirgu un mazākas izmaksas ilgtermiņā. Augstākie ZPI kritēriji paredz 100 % AER iepirkumu ar stingrām prasībām attiecībā uz hidroenerģijas, biomasas un koģenerācijas ilgtspēju, bet pamata līmenis – vismaz 50 % AER. Latvijā elektroenerģijas ZPI pilnīga ieviešana ļautu būtiski mazināt sektora emisijas, kā arī dotu spēcīgu signālu tirgum par pieprasījuma pieaugumu zaļajai enerģijai.

Ielu apgaismojums

Ielu apgaismojuma lielākā vides slodze rodas elektroenerģijas patēriņa dēļ, kas veido gandrīz visu CO₂ emisiju profilu dzīves ciklā. Papildu ietekmes saistītas ar gaismas piesārņojumu, kas ietekmē ekosistēmas un cilvēku veselību, kā arī ar iekārtu ražošanā un nomaiņā radīto resursu patēriņu. JRC uzsver [11], ka vairāk nekā 80 % ietekmes ir ekspluatācijas fāzē, kas nozīmē, ka energoefektivitātes uzlabojumi ir vissvarīgākais emisiju samazināšanas instruments.

ZPI būtiski samazina šīs slodzes, jo pāreja no vecajām nātrija spuldzēm uz augstas efektivitātes LED risinājumiem parasti mazina elektroenerģijas patēriņu par 50–70 %, kas Latvijas pašvaldībās nozīmē ievērojamu CO₂ emisiju samazinājumu. Turklāt modernie gaismekļi ar labāku gaismas virzību var samazināt gaismas piesārņojumu par 80–100 % salīdzinājumā ar novecojušiem risinājumiem. Rezultātā ZPI ielu apgaismojumā ir viens no izmaksu ziņā visefektīvākajiem veidiem, kā samazināt gan emisijas, gan pašvaldību izdevumus par elektroenerģiju, vienlaikus uzlabojot vides kvalitāti.

Mēbeles

Mēbeļu ražošana rada ievērojamas vides slodzes, jo to galvenie posmi — izejvielu ieguve, koksnes apstrāde, metāla un plastmasas komponentu ražošana, ķīmisko vielu izmantošana (lakas, līmes, formaldehīds) un loģistika — ir energoietilpīgi un piesārņojoši. JRC ziņojums [12] uzsver, ka lielākā SEG emisiju daļa un ekoloģiskā ietekme rodas ražošanas fāzē, īpaši materiālos, piemēram, masīvkoksnes un kokšķiedras plātņu ražošanā, kur būtiska ir gan mežsaimniecības ilgtspēja, gan formaldehīda emisijas no sveķiem. Papildu slodze rodas mēbeļu īsā kalpošanas laikā publiskajā sektorā, kas noved pie biežas nomaiņas, radot liekus atkritumus un resursu patēriņu.

Zaļais publiskais iepirkums mēbeļu kategorijā būtiski samazina ietekmes, pārorientējot tirgu uz ilgtspējīgiem materiāliem, ilgu kalpošanas laiku un atkārtotu izmantojamību. JRC aprēķini rāda, ka, izmantojot FSC/PEFC koksni, zemākas emisijas kompozītmateriālus, zemā formaldehīda satura līmes un pārstrādātus materiālus, SEG emisijas var samazināt par 20–40 %. Turklāt mēbeļu ar moduļu uzbūvi un remontējamību iegāde pagarina kalpošanas laiku par 30–70 %, kas visā dzīves ciklā dod vislielāko emisiju ietaupījumu. Latvijā ZPI jau veicina tirgus transformāciju — pieaug vietējo ražotāju piedāvājums un ergonomisku, ilgtspējīgu mēbeļu izmantošana skolās, kas apliecina, ka ZPI var aktīvi veidot “zaļos” līdertirgus un mazināt vides slodzes.

2. Izmaksu un ieguvumu vērtējums

Bieži pastāv uzskats par videi draudzīgo produktu augstākām sākotnējām izmaksām. Piemēram, OECD veiktajā pētījumā [13] Igaunijā 70 % aptaujāto iepirkuma speciālistu kā galveno bažu attiecībā uz ZPI minēja iespējamo iepirkuma sadārdzinājumu. Līdzīgas bažas pastāv arī Latvijā. Taču ziņojumā tiek atzīts, ka praksē cenu pieaugums ne vienmēr pastāv, īpaši, ja iepirkums ir labi sagatavots un balstīts nevis zemākās cenas, bet saimnieciski izdevīgākajā piedāvājumā.

OECD analīze rāda, ka zaļais iepirkums bieži tiek uztverts kā dārgāks galvenokārt īstermiņa budžeta loģikas dēļ. Publiskajā sektorā lēmumi pārsvarā balstās uz sākotnējo iepirkuma cenu, nevis uz kopējām izmaksām visa produkta vai pakalpojuma dzīves ciklā. Rezultātā netiek pienācīgi ņemtas vērā ekspluatācijas un uzturēšanas izmaksas, enerģijas patēriņš, izmaksas dzīves cikla beigās, kā arī vides un veselības ārējās izmaksas. Šī problēma ir īpaši izteikta tādās jomās kā ēku būvniecība un renovācija, transports, IT iekārtas un infrastruktūras projekti, kur lētākais risinājums sākumā bieži izrādās dārgākais ilgtermiņā.

OECD uzsver, ka centrālais kļūšanas akmens ir LCC pieejas nepietiekama izmantošana, lai gan tieši tā ļautu pamatoti pierādīt, ka zaļie risinājumi ilgtermiņā ir ekonomiski izdevīgāki un mazinātu bailes no šķietami dārgāka iepirkuma. Lai šo problēmu risinātu, OECD iesaka pāriet no zemākās cenas pieejas uz iepirkumu, kas balstīts cenas un kvalitātes izvērtējumā, stiprinot kvalitātes un vides kritēriju lomu.

Līdz ar to, lai pilnvērtīgāk izprastu ZPI ietekmes (ieguvumus un izmaksas), būtu jāvērtē gan tiešās, gan netiešās izmaksas un ieguvumus visā produkta dzīves ciklā. Tālāk uzskaitām galvenās ZPI tiešās un netiešās ietekmes jomas.

2.1. Tiešās izmaksas: cenas un dzīves cikla izmaksas

ZPI piemērošana vai atcelšana ietekmē gan sākotnējās iepirkuma cenas, gan kopējās LCC. Publiskajā iepirkumā cenu pieaugums, kas saistīts ar vides kritēriju piemērošanu, bieži vien ir neliels un svārstās 10 % robežās, ko būtiski ietekmē iepirkuma apjoms, konkurences līmenis un tirgus gatavība. Ziemeļvalstu Ministru padomes [14] un OECD pētījumi [13] uzsver, ka ir kļūdaini uzskatīt ZPI par sistemātiski dārgāku pieeju – daudzos gadījumos tieši zaļais iepirkums nodrošina zemākas kopējās izmaksas, ja tiek vērtēts viss produkta vai pakalpojuma dzīves cikls, nevis tikai sākotnējā cena.

Plaši ES līmeņa pētījumi, kuros salīdzinātas “zaļo” un tradicionālo produktu izmaksas, izmantojot LCC pieeju [13-17], secina, ka:

- zaļie produkti kopumā nav būtiski dārgāki – sākotnējā cena dažkārt ir augstāka, bet to kompensē zemākas ekspluatācijas, enerģijas, degvielas un uzturēšanas izmaksas;
- vairākās produktu grupās (piemēram, apgaismojums, IT iekārtas, apkures iekārtas, daļa transporta) zaļās alternatīvas ir lētākas dzīves ciklā nekā tradicionālie risinājumi;
- LCC pieeja ir īpaši svarīga produktiem, kuros ekspluatācijas izmaksas dominē pār iegādes cenu (piemēram, sūkņi, kur līdz 95 % izmaksu rodas lietošanas fāzē, apgaismojums, transportlīdzekļi).

Igaunijas pētījumi [18] papildus apliecina, ka cenu atšķirības galvenokārt ir tirgus attīstības stadijas jautājums – ja piedāvājums ir ierobežots (piemēram, zemu emisiju transportlīdzekļi vai specializēta IT tehnika ar ekomarķējumiem), īstermiņā cenas var būt augstākas. Taču, paplašinoties piegādātāju lokam, cenu starpības ātri samazinās vai pilnībā izzūd, kas atbilst arī plašākai ES pieredzei.

Būtisks ir arī politiskais un vadības līmeņa atbalsts, kā arī sistemātiska pierādījumu un salīdzinošu piemēru izmantošana, publiski parādot, ka ZPI praksē bieži nodrošina labāku vērtību, mazākus riskus un lielākus ieguvumus sabiedrībai kopumā.

- **Celtniecība:** Ekobūvmateriāli un energoefektivitātes pasākumi sadārdzina būvniecību, taču pētījumi rāda, ka šo sadārdzinājumu pilnībā kompensē zemākas ekspluatācijas izmaksas visā dzīves ciklā [13, 15]. Pētījums [19] rāda, ka videi draudzīgo ēku sākotnējās izmaksas ir par 27–28 % augstākas nekā parastajām, bet LCC kopumā ir par 24–28 % zemākas nekā konvencionālām ēkām. Enerģijas izmaksas samazinās par 40–50 %, ūdens patēriņš – par 50–60 %, atkritumu pārstrāde sasniedz 95 %. OECD uzsver, ka šajā nozarē īstermiņa cenu salīdzinājums ir vismaldinošākais, jo celtniecības objektu mūžs ir mērāms desmitgadēs.
- **Elektroenerģija:** Zaļās elektroenerģijas (100 % AER) cena Igaunijā un citās Ziemeļvalstīs bieži ir līdzīga biržas cenai, un starpība ir mazāka nekā iekšzemes cenas svārstības [16]. Tas nozīmē, ka šajā grupā ZPI praktiski nerada papildu izmaksas, bet samazina emisiju risku un veicina klimata mērķu sasniegšanu.
- **Transportlīdzekļi un mobilitāte:** Transportā OECD atzīst, ka elektro- un zemu emisiju transportlīdzekļu sākotnējā cena bieži ir augstāka, taču šī atšķirība strauji samazinās, pieaugot tirgus apjomam. Degvielas, apkopes un uzturēšanas izmaksas ir būtiski zemākas, un publiskajā sektorā (autobusi,

komunālie transportlīdzekļi) kopējās izmaksas arvien biežāk ir līdzvērtīgas vai pat zemākas nekā fosilajiem analogiem.

- **IT iekārtas un biroja aprīkojums:** OECD secina, ka IT iekārtu grupā zaļo kritēriju ietekme uz cenu ir ļoti neliela vai gandrīz nenozīmīga, jo energoefektivitāte, ilgmūžība un ekodizains jau ir kļuvuši par tirgus standartu. Cenu atšķirības parasti saistītas ar zīmolu vai tehniskajiem parametriem, nevis vides prasībām, tāpēc šī ir zema riska ZPI kategorija.
- **Tekstils:** Ekomarķētiem tekstila izstrādājumiem cenas Igaunijas tirgū nerasniedza būtisku sadārdzinājumu. Daudzi ražotāji jau atbilst standartiem, tāpēc atšķirības minimālas. [16]
- **Papīrs:** Šī ir viena no jomām, kur Latvijas tirgū pieejamie piedāvājumi bieži jau atbilst ZPI minimālajām prasībām, tādēļ cenu pieaugums praksē ir niecīgs vai neeksistējošs.
- **Mēbeles:** Videi draudzīgi materiāli un ilgmūžības prasības palielina cenu par 5–15 %, taču pētījumi rāda, ka mēbeles kalpo ilgāk un ir remontējamas, tādēļ kopējās dzīves cikla izmaksas nav augstākas kā tradicionāliem risinājumiem [15]. Valsts digitālās attīstības aģentūra (turpmāk – VDAA) norāda, ka izglītības iestādes apzināti izvēlas ergonomiskākas un veselībai labvēlīgākas mēbeles; tas veicina tirgus attīstību un pakāpeniski rada iespējas arī vietējiem ražotājiem ienākt šajā segmentā.
- **Tīrīšanas līdzekļi un uzkopšanas pakalpojumi:** OECD norāda, ka šajās grupās cenu atšķirības bieži ir saistītas nevis ar ZPI, bet ar darba kvalitāti, darba apstākļiem un sociālajiem kritērijiem. Ja zaļais iepirkums ietver arī sociālos aspektus, sākotnējā cena var pieaugt, taču tas vienlaikus samazina citus publiskos izdevumus (veselības aprūpe, sociālā drošība). VDAA uzsver, ka sadzīves ķīmijas segmentā kļūst arvien grūtāk atrast “nezaļus” produktus, jo ekomarķējumi jau ir tirgus standarts.
- **Pārtika:** Bioloģiskās lauksaimniecības ražošanas metodes, sertifikācija un mazāka ražība sadārdzina bioloģiskās lauksaimniecības produkciju. Igaunijas un Latvijas situācijas ir līdzīgas - bioloģiskā gaļa ir ievērojami dārgāka, piena produktiem un graudaugiem cenu atšķirības ir minimālas. Taču novērojumi atzīst, ka būtiska daļa ZPI sadārdzinājuma pārtikā saistīta nevis ar BIO statusu, bet ar loģistikas un piegādes prasībām (Euro VI transports, temperatūras režīms, izsekojamība) [16].

Dzīves cikla izmaksu nozīme ZPI īstenošanā Latvijā

Latvijas pieredze rāda, ka ZPI ietekmi uz izmaksām nosaka ne tikai paši vides kritēriji, bet būtiski arī iepirkumu organizācijas veids. VDAA praksē novērots, ka iepirkumu sadrumstalotība un mazi iepirkuma apjomi cenu var palielināt vairāk nekā ZPI prasības, savukārt centralizēti iepirkumi ļauj saglabāt mēroga efektu, stabilizēt cenas un samazināt administratīvo slogu. Tas nozīmē, ka ZPI izmaksu

jautājums Latvijā ir cieši saistīts ar iepirkumu sistēmas dizainu, nevis tikai ar “zaļuma” līmeni.

Vienlaikus intervijās un pētījumos konsekventi uzsvērts, ka energoresursus patērējošām precēm un pakalpojumiem cenu salīdzināšana bez dzīves cikla pieejas ir metodoloģiski kļūdaina. Tieši ekspluatācijas izmaksas (enerģija, degviela, apkope, remonts) veido galveno publiskā sektora budžeta slogu ilgtermiņā. ZPI kritēriji Latvijā daudzos gadījumos tieši vērsti uz šo izmaksu samazināšanu, pat ja sākotnējās investīcijas ir nedaudz augstākas.

Nozaru griezumā tas nozīmē sekojošo:

- **Būvniecībā** atteikšanās no ZPI un energoefektivitātes prasībām varētu īstermiņā samazināt būvniecības izmaksas, taču vidējā un ilgtermiņā palielinātu ēku uzturēšanas izdevumus (apkure, remonts), kā arī palielinātu SEG emisijas un atkarību no importētās enerģijas.
- **Transportā** lētāku, bet mazāk efektīvu transportlīdzekļu izvēle ilgtermiņā nozīmētu augstākas degvielas un uzturēšanas izmaksas, kā arī papildu veselības izdevumus gaisa piesārņojuma un trokšņa dēļ.
- **Pārtikas un ēdināšanas** iepirkumos zaļāki risinājumi atsevišķos segmentos var būt dārgāki īstermiņā, taču tie stimulē vietējo pievienoto vērtību, uzlabo sabiedrības veselību un veicina lauksaimniecības transformāciju, kas rada netiešus ekonomiskos ieguvumus.

2.2. Netiešās izmaksas un vides ieguvumi

Papildus tiešajām finanšu izmaksām, kas saistītas ar iepirkuma cenu un dzīves cikla izmaksām, ZPI rada arī virkni netiešu izmaksu un ieguvumu. Šīs netiešās ietekmes ietver administratīvo slogu, institucionālās kapacitātes prasības, tirgus pielāgošanās izmaksas un iespējamu konkurences struktūras maiņu. Vienlaikus ZPI nodrošina būtiskus vides, veselības un sociālekonomiskos ieguvumus, kas tradicionālajos budžeta un iepirkumu vērtējumos bieži netiek pilnībā integrēti. Līdz ar to ZPI netiešo izmaksu izvērtēšana nav iespējama atrauti no tā radītajiem sabiedriskajiem labumiem.

Administratīvais slogs un netiešās izmaksas

Igaunijas 2020. un 2023. gada pētījumi par zaļo publisko iepirkumu [15, 16], kā arī OECD [13] un Bruegel [20] analīzes, konsekventi norāda, ka administratīvais slogs ir būtiskākā ZPI netiešo izmaksu sastāvdaļa. Šis slogs visizteiktāk parādās ieviešanas sākumposmā un ir saistīts ar institucionālo mācīšanās procesu, nevis ar ZPI būtību kā tādu.

Pētījumos identificēti četri galvenie administratīvā sloga avoti. Pirmkārt, zināšanu un pieredzes trūkums par ZPI kritēriju pareizu piemērošanu rada pārmērīgu piesardzību iepirkumu veicēju vidū. Šī piesardzība izpaužas kā tendence pieprasīt vairāk pierādījumu, nekā normatīvie akti prasa, kā arī izvairīšanās no elastīgām vai inovācijām atvērtām prasībām. Otrkārt, kritēriju daudzveidība un sarežģītība – īpaši būvniecības, infrastruktūras un pakalpojumu iepirkumos – palielina iepirkuma sagatavošanas laiku un juridisko risku uztveri. Treškārt, būtisku slogu rada atbilstības pierādījumu pārbaude (sertifikāti, testēšanas rezultāti, tehniskās deklarācijas), kas prasa laiku gan iepirkumu komisijām, gan piegādātājiem. Ceturtkārt, bailes no iepirkumu apstrīdēšanas veicina konservatīvu uzvedību, kur iepirkumu veicēji izvēlas atteikties no ZPI kritēriju piemērošanas, lai samazinātu iespējamos juridiskos riskus.

Tomēr visi analizētie pētījumi uzsver, ka šīs izmaksas nav strukturālas vai pastāvīgas. Tās raksturo pārejas periodu, kurā sistēma vēl nav standartizēta un iepirkumu veicēji vēl nav integrējuši ZPI kā “ikdienas praksi”. Brīdī, kad kritēriji kļūst vienoti, pieejami katalogu vai vadlīniju formā un tiek atkārtoti izmantoti, administratīvais slogs strauji samazinās un daudzos gadījumos kļūst salīdzināms ar tradicionālo iepirkumu.

Kvantitatīvie novērtējumi rāda, ka ZPI administratīvās izmaksas ir relatīvi nelielas, ja tās vērtē ilgākā laika periodā. ICLEI pētījums [17] norāda, ka ZPI politikas un stratēģijas izstrāde publiskajā iestādē rada vienreizējas izmaksas aptuveni 40 000 EUR apmērā, savukārt tekošās izmaksas galvenokārt saistītas ar personāla apmācību un atbalsta nodrošināšanu. Tajā pašā pētījumā, kur analizētas 20 Eiropas pašvaldības un iestādes, secināts, ka papildu administratīvās izmaksas ZPI dēļ vidēji sasniedza aptuveni 223 EUR uz 1000 iedzīvotājiem (vienreizējās un ikgadējās kopā).

Kvalitatīvie pētījumi papildina šo ainu, norādot, ka administratīvais slogs bieži tiek uztverts kā lielāks, nekā tas faktiski ir. Šī uztvere bieži saistīta ar kompetenču trūkumu un neskaidrību attiecībā uz aktuālajiem noteikumiem, nevis ar faktisko darba apjomu. Kad iepirkumu veicēji iegūst praktisku pieredzi (parasti 2–3 gadu laikā), slogs strauji samazinās, bet ieguvumi – gan budžeta, gan vides jomā – kļūst acīmredzamāki.

Latvijā netiešās izmaksas, kas saistītas ar ZPI, lielā mērā jau ir segtas 2017.–2025. gada periodā, izveidojot normatīvo ietvaru, vadlīnijas, katalogus un institucionālo kapacitāti. Atteikšanās no ZPI šobrīd nozīmētu nevis administratīvā sloga samazināšanu, bet gan iepriekš ieguldītās kapacitātes zaudēšanu un atgriešanos pie īstermiņa, bet ilgtermiņā neefektīvas, “zemākās cenas” loģikas.

Vides ieguvumi

Pretstatā administratīvajām izmaksām, ZPI rada būtiskus, strukturālus un ilgtermiņa vides ieguvumus, kas daudzos gadījumos ievērojami pārsniedz ar tā ieviešanu saistītās netiešās izmaksas. JRC tehniskie ziņojumi par galvenajām publiskā iepirkuma kategorijām – būvniecību, transportu, pārtiku un ēdināšanu, IKT, apgaismojumu, tekstilu un tīrīšanas pakalpojumiem – konsekventi apliecina, ka ZPI spēj būtiski samazināt SEG emisijas, primāro resursu patēriņu, bīstamo ķīmisko vielu izmantošanu un atkritumu apjomu, salīdzinot ar konvencionāliem iepirkumiem. Aprites ekonomikas pētījumi [3] papildus uzsver, ka šie ieguvumi ir īpaši nozīmīgi, jo ZPI ļauj mazināt strukturālo vērtības zudumu ekonomikā, kas rodas īsa kalpošanas laika, zemas remontējamības un lineāru materiālu plūsmu dēļ.

ZPI būtiskākā priekšrocība ir tā, ka tas iedarbojas uz vides slodzēm visā produktu un pakalpojumu dzīves ciklā – sākot no izejvielu ieguves un ražošanas, turpinot ar lietošanas fāzi un noslēdzot ar utilizāciju. Tas ļauj publiskajam sektoram ne tikai samazināt tiešās emisijas, bet arī ietekmēt piegādes ķēdes, veicinot tirgus transformāciju uz ilgtspējīgākiem risinājumiem. Tieši publiskais pieprasījums ir viens no nedaudzajiem instrumentiem, kas spēj mainīt produktu dizaina, materiālu izvēles un biznesa modeļus, pārejot no “pārdot vairāk” uz “saglabāt vērtību ilgāk” [3]. Šī sistēmiskā pieeja ir īpaši nozīmīga tādās nozarēs kā būvniecība, transports un pārtika, kur vides slodzes koncentrējas tieši dzīves cikla sākumposmos vai ilgstošā ekspluatācijas fāzē.

Latvijas gadījumā, balstoties uz 2023.–2024. gada publisko iepirkumu datiem un JRC modelēto ZPI ietekmi pa nozarēm, iespējams veikt konservatīvu, bet pamatotu kvantitatīvu novērtējumu par ZPI radītajiem vides ieguvumiem. Aprēķini rāda, ka bez ZPI publiskā iepirkuma radītās emisijas sasniegtu aptuveni 1 670 917 tonnas CO₂e, savukārt ZPI piemērošana ļauj samazināt šīs emisijas par aptuveni 38 % jeb 642 646 tonnām CO₂e gadā. No aprites ekonomikas skatupunkta tas nozīmē ne tikai emisiju samazinājumu, bet arī būtisku primāro resursu patēriņa mazinājumu. ilgāku produktu kalpošanas laiku un augstāku materiālu izmantošanas efektivitāti publiskajā sektorā.

Šis apjoms ir salīdzināms ar Latvijas publiskā sektora patēriņa emisijām kopumā. Latvijas publiskā sektora patēriņš 2022. gadā radīja 1,57 Mt CO₂e, kas ir 9 % no Latvijas kopējām patēriņa emisijām [21]. Šis īpatsvars līdzinās ES tendencēm, kur publiskais patēriņš rada ap 11 % no kopējām patēriņa emisijām, bet kapitālieguldījumi – vēl aptuveni 20 %.

Tas nozīmē, ka publiskais sektors ir ne vien būtisks pakalpojumu nodrošinātājs, bet arī nozīmīgs SEG radītājs – īpaši būvniecībā, infrastruktūrā, ēku

apsaimniekošanā, transportā, IT aprīkojumā un pakalpojumu iepirkumos. Tieši šajās jomās publiskais sektors var darboties kā tirgus virzītājs, radot stabilu pieprasījumu pēc ilgtspējīgiem, ilgmūžīgiem un aprītes principiem atbilstošiem risinājumiem. Tieši publiskais patēriņš ir viens no nozīmīgākajiem instrumentiem, ar kuru valdība var mērķtiecīgi samazināt patēriņa emisijas un veicināt resursu ilgtspējīgu izmantošanu, jo tas veido lielus, atkārtojamus un tirgu ietekmējošus izdevumus.

Šādā kontekstā ZPI ir viens no efektīvākajiem instrumentiem publiskā patēriņa emisiju mazināšanai, jo tieši nosaka tehniskās prasības produktiem un pakalpojumiem, kuru radītās emisijas dominē patēriņa struktūrā (būvdarbi, transports, pārtika, energoefektivitāte, aprīkojums). Aprītes ekonomikas skatījumā ZPI priekšrocība ir arī tā, ka tas veicina atkārtotu izmantošanu, remontu, modernizāciju un otrreizējo materiālu izmantošanu, tādējādi samazinot nepieciešamību pēc jaunu resursu ieguves. ES dati rāda, ka, ja ZPI tiek lietots konsekventi, tas var būtiski samazināt patēriņa emisijas visās lielākajās kategorijās – būvniecībā samazinot materiālu emisijas, pārtikas iepirkumos – agro-pārtikas emisijas, transportā – ekspluatācijas un degvielas cikla emisijas. Latvijā tas ir īpaši nozīmīgi, jo publiskais patēriņš veido ievērojamu daļu vietējā pieprasījuma šajās nozarēs. Ja ZPI prasības tiek vājinātas vai atceltas, publiskais sektors zaudē spēju sistemātiski samazināt savas 1,57 Mt CO₂e emisijas, un tas rada risku, ka publiskais patēriņš kļūs par emisiju pieauguma virzītāju – pretēji ES rekomendācijām, kas uzsver nepieciešamību izmantot publiskos iepirkumus kā vienu no centrālajiem instrumentiem patēriņa emisiju mazināšanā.

Analīze pa nozarēm rāda, ka lielākie absolūtie SEG emisiju ietaupījumi tiek panākti tajās jomās, kur publiskais sektors ir nozīmīgs pircējs un kur vides slodzes ir augstas:

- **Būvdarbi:** kopējās emisijas ~804 tūkst. t CO₂e, no kurām ZPI ļauj samazināt ~261 tūkst. t CO₂e, galvenokārt pateicoties energoefektivitātes pasākumiem, ilgtspējīgākiem materiāliem un labākam ēku dzīves cikla dizainam. Papildus samazinās būvniecības atkritumu apjoms un pieaug materiālu atkārtotas izmantošanas potenciāls.
- **Pārtika un ēdināšana:** kopējās emisijas ~269 tūkst. t CO₂e, ZPI ietaupījums ~108 tūkst. t CO₂e, kas saistīts ar mazāku dzīvnieku izcelsmes produktu īpatsvaru, bioloģisko un vietējo produktu izmantošanu un pārtikas atkritumu mazināšanu. Te gan jāpiebilst, ka pašreizējie ZPI kritēriji ir vairāk vērsti uz vietējo ražotāju atbalstu, nevis vides slodžu mazināšanu. Līdz ar to, patiesais SEG emisiju samazinājums Latvijā visdrīzāk ir būtiski mazāks.

- **Transports:** kopējās emisijas ~86 tūkst. t CO₂e, ZPI ietaupījums ~43 tūkst. t CO₂e, pateicoties zemu un bezemisiju transportlīdzekļiem, degvielas efektivitātei un ekspluatācijas prasībām.
- **Elektroenerģija:** ZPI gadījumā potenciālais ietaupījums var sasniegt gandrīz 100 % no emisijām, ja tiek izmantota 100 % atjaunojamā elektroenerģija.

Mazākās, bet joprojām nozīmīgās kategorijās – IKT, apgaismojumā, mēbelēs, tekstilā un tīrīšanā – ZPI sniedz procentuāli lielus uzlabojumus, pat ja absolūtie emisiju apjomi ir zemāki. Šajās jomās būtiska ir arī citu vides slodžu (ķīmisko vielu, atkritumu, resursu patēriņa) samazināšana, ko SEG emisiju rādītāji pilnībā neatspoguļo.

Papildus tiešajam emisiju samazinājumam, ZPI rada virkni netiešu vides un sociālekonomisko ieguvumu. Tie ietver gaisa piesārņojuma samazinājumu, kas mazina veselības aprūpes izmaksas; labāku darba vidi publiskajās iestādēs; inovāciju un vietējā tirgus attīstību, veicinot jaunu zaļo produktu un pakalpojumu piedāvājumu; kā arī lielāku vietējo pievienoto vērtību, īpaši pārtikas un būvniecības nozarēs. Šādi iepirkumi palīdz pārvērst vides mērķus ekonomiskā vērtībā, samazinot ilgtermiņa riskus un palielinot resursu produktivitāti.

Ziemeļvalstu praktiskie piemēri [14] spilgti ilustrē šo ieguvumu mērogu. Kopenhāģenas pašvaldības IT infrastruktūras modernizācija, kur 700 serveri tika aizstāti ar centralizētu risinājumu, ļāva piecu gadu laikā samazināt CO₂ emisijas par 3 250 tonnām un ietaupīt 20–30 miljonus DKK. Stokholmas “zaļo” taksometru programma jau 2008. gadā deva vairāk nekā 1 100 tonnu CO₂ emisiju samazinājumu gadā, vienlaikus radot ilgstošu tirgus pārorientāciju uz ilgtspējīgākiem, resursefektīvākiem mobilitātes risinājumiem, kas pilnībā atbilst aprites ekonomikas principiem.

2.3. ZPI izmaksu un ieguvumu analīze Latvijā

Lai veiktu pilnvērtīgu novērtējumu par ZPI tiešajām un netiešajām izmaksām, kā arī ekonomiskajiem, sociālajiem un vides ieguvumiem Latvijā, iztrūkst precīzu un sistemātisku datu. Tomēr, balstoties uz pieejamiem tiešajiem un netiešajiem datiem par ZPI, kā arī starptautisko pieredzi, iespējams veikt vismaz daļēju aplēsi par izmaksu un ieguvumu samēru no ZPI piemērošanas Latvijā.

Balstoties uz iepriekšējo analīzes nodaļu rezultātiem rezumējams, ka monetārā un lokālās vides slodzes aspektā par nozīmīgākajām jomām uzskatāmas būvniecība un pārtika. Galvenās izmaksu pozīcijas ir produktu sadārdzinājums un

administratīvās izmaksas. Galvenie ieguvumi ir zemākas produktu lietošanas izmaksas un vides slodžu samazinājums visā to dzīves ciklā.

Attiecībā uz izmaksu sadārdzinājumu un samazinātām lietošanas izmaksām daļēji dati pieejami ZPI sistēmas un produktu dokumentācijā. Administratīvā sloga monetārais vērtējums veikts ES līmenī un vismaz indikatīvi piemērojams Latvijas situācijā. Vides ietekmes novērtējums prasa padziļinātu analīzi un iet ārpus šī pētījuma tvēruma, tomēr vienu no būtiskākajām vides jomām – klimata pārmaiņu ietekmi, ir veikti pietiekoši pētījumi ES līmenī un pieejami dati par situāciju Latvijā, kas ļauj veikt indikatīvu novērtējumu par ZPI lomu un atbilstošajiem monetārajiem ieguvumiem klimata pārmaiņu mazināšanā. Zemāk izklāstīts, kādas ZPI izmaksu un ieguvumu aplēses iespējams veikt katrā no minētajiem aspektiem.

Klimata pārmaiņas

Aprēķini iepriekšējā nodaļā rāda, ka Latvijas gadījumā ZPI piemērošana ļauj samazināt CO₂e emisijas par aptuveni 642 646 tonnām CO₂e gadā. Lai noteiktu sociāli ekonomisko vērtību šim ietekmes samazinājumam, praksē mēdz izmantot divas pieejas – tirgus cenas un sociālās cenas piemērošanu.

Tirgus cenas novērtēšanai parasti tiek pielietotas ES Emisiju tirdzniecības sistēmas (turpmāk – ETS) tirdzniecības cenas. Ar 2025. gada decembri aktuālo cenu 87.05 EUR/t CO₂e²¹ kopējie ikgadējie klimata ieguvumi no ZPI piemērošanas būtu vērtējami 56 mlj. EUR apmērā. Tomēr patreizējā tirgus cena neatspoguļo patiesās izmaksas attiecībā uz klimata pārmaiņu novēršanu un pielāgošanos. Tādēļ pilnvērtīgākam vides un sociālās ietekmes vērtējumam tiek piemērota sociālā oglekļa cena. Pagaidām tai nav nostabilizējusies viena vispusīgi pieņemta vērtība kā ETS kvotu cenai. Ir veikti dažādi pētījumi par sociālās oglekļa cenas vērtību un aktuālākais apkopojums norāda uz intervālu 270-300 EUR/t CO₂ [22]. Piemērojot vidējo vērtību, 285 EUR/t CO₂, kopējie ikgadējie klimata ieguvumi no ZPI piemērošanas būtu vērtējami 183 mlj. EUR apmērā.

Administratīvās izmaksas

Pētījumā, kur analizētas 20 Eiropas pašvaldības un iestādes, secināts, ka vienreizējās un ikgadējās papildu administratīvās izmaksas ZPI dēļ vidēji veido aptuveni 223 EUR uz 1000 iedzīvotājiem [17]. 2025. gadā Latvijā dzīvoja 1.857 mlj. iedzīvotāju. Līdz ar to ZPI administratīvo izmaksu apjoms gadā aplēšams 0.41mlj. EUR apmērā.

---

²¹ <https://tradingeconomics.com/commodity/carbon>

EK pētījumā novērtēts, ka ZPI ieviešana dažādās dalībvalstīs atšķiras, un 14 dalībvalstīs ziņo, ka vidēji 25 % no to līgumiem ietver zaļā iepirkuma kritērijus.²² Citā EK pētījumā apkopoti aktuālākie dati par dalībvalstīm un astoņām no tām pieejama informācija par ZPI apjomu vērtības izteiksmē (Baltijas valstis, Īrija, Slovēnija, Horvātija, Ungārija, Polija). Vidējais ZPI īpatsvars no publisko iepirkumu vērtības šajās valstīs ir 30%.²³

Latvijas vērtējumam tajā pētījumā izmantoti IUB dati, ar 4,9 % ZPI no visu līgumu skaita un 46,1 % no visu līgumu vērtības 2024. gadā. Tas liecina, ka Latvijā ir relatīvi lielāks ZPI iepirkumu apjoma īpatsvars, bet būtiski mazāks līgumu skaits. Tādēļ praksē administratīvās izmaksas varētu būt zemākas par augstāk aprēķinātajiem 0,41 mlj. EUR gadā. Taču piesardzības nolūkos turpmākos aprēķinos izmantots šis vērtējums bez korekcijām, jo faktiskās izmaksas ietekmē arī administrācijas efektivitāte un algu līmenis valstī, bet pētījuma ietvaros nebija pieejami pietiekoši dati, kas ļautu veikt precizētāku adaptēto administratīvo izmaksu vērtējumu Latvijas situācijai.

Būvniecības izmaksas

Apkopojot starptautiskos pētījumus par ZPI ieguvumiem būvniecības jomā iepriekšējā nodaļā secināts, ka ZPI būvniecībā investīciju izmaksas mēdz būt augstākas, taču parasti būvju lietošanas izmaksas ir zemākas lielā mērā fosilās enerģijas patēriņa samazinājuma dēļ. Rezultātā pilnās izmaksas visā ēkas dzīves ciklā ZPI projektos mēdz būt zemākas. Eiropā nav veikti visaptveroši pētījumi šajā jomā ar konkrētām apkopotām pilno dzīves cikla izmaksu ietaupījuma vērtībām ZPI iepirkumos. Ir veikti atsevišķu projektu vērtējumi un jomas vērtējumi ārpus Eiropas, kas norāda uz 24–28 % pilno dzīves cikla izmaksu samazinājumu, salīdzinot ar konvencionālām ēkām [19].

Latvijā nav pieejami publiski pētījumi par ZPI investīciju cenu sadārdzinājumu pilno dzīves cikla izmaksu samazinājumu. Lai vērtētu, cik lielā mērā Latvijas situācijā var piemērot starptautisko pieredzi, tika veikta gadījumu izpēte. Tika izmantoti Latvijas ilgtspējīgas būvniecības padomes nodrošinātie dati par divām būvēm, kas pilnvērtīgi raksturo ZPI lomu ar paaugstinātām vides prasībām ēkai – par Ogres bibliotēku un Cēsu kosmosa izziņas centru. Tiem bija veikts pilnais dzīves cikla izmaksu novērtējums ar Latvijas ilgtspējīgas būvniecības padomes sadarbībā ar Colliers izstrādāto un VARAM tīmekļa vietnē pieejamo dzīves cikla izmaksu kalkulatoru.²⁴ Ogres projektā investīciju izmaksas bija 8,9 mlj. EUR, bet

²² https://publications.europa.eu/resource/ellar/836d9412-a911-11f0-89c6-01aa75ed71a1.0002.03/DOC_1

²³ Aprēķināts, balstoties uz apkopoto informāciju COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT EVALUATION of Directive 2014/23/EU on Concessions, Directive 2014/24/EU on Public Procurement and Directive 2014/25/EU on Utilities SWD/2025/0332 final

²⁴ <https://www.varam.gov.lv/lv/buvniecibas-dzivescikla-izmaksu-lcc-aprekena-kalkulators>

20 gadu periodā diskontēto lietošanas izmaksu (apsaimniekošana un komunālie pakalpojumi) vērtība – 0,3 mlj. EUR, jeb 3 % no pilnajām dzīves cikla izmaksām. Cēsu projektā investēti 8 mlj. EUR (un 20 gadu periodā paredzētas vēl 0,9 mlj. EUR investīcijas), bet lietošanas izmaksas veido 4 % no pilnajām dzīves cikla izmaksām. Diemžēl projektos netika rēķināti alternatīvie – konvencionālie investīciju scenāriji, tādēļ precīzi grūti novērtēt ieguvumus un izmaksas. Izvērtējot būvniecības jomas akadēmiskās publikācijas citur ES, secināms, ka lietošanas izmaksas mēdz veidot 27-40 % no pilnajām dzīves cikla izmaksām [23]. Šādā salīdzinājumā Ogres un Cēsu projektu lietošanas izmaksas 3-4 % apmērā vērtējamas, kā būtisks ieguvums. Ja references scenārijam lietošanas izmaksu īpatsvaram izmantotu vidējo vērtību no starptautisko novērtējumu intervāla – 34 %, tad teorētiskais izmaksu ietaupījuma īpatsvars no investīciju summas būtu 45 %. Piemērojot to ZPI būvniecības apjomam Latvijā, lietošanas izmaksu samazinājuma ieguvumi 20 gados no 2023. gadā uzbūvētā apjoma ZPI ietvaros veidotu 211 mlj. EUR. Tomēr jāņem vērā, ka šāds vērtējums var būtu pārspīlēts, jo šobrīd Latvijā publiskajām jaunbūvēm ir augstas energoefektivitātes prasības un ZPI atšķirība no references scenārija, visticamāk, būs mazāka, kā arī aprēķinā nav ietverts potenciālais būvniecības izmaksu sadārdzinājums ZPI dēļ. Šī pētījuma ietvaros nebija pieejami precīzāki dati dzīves cikla izmaksu ietaupījumam, tādēļ bez padziļinātas analīzes ietaupījuma vērtējums 211 mlj. EUR. gadā apmērā izmaksu ieguvumu analīzē nav iekļaujams.

Attiecībā uz būvniecības investīciju izmaksu sadārdzinājumu ZPI dēļ, Ogres un Cēsu izmaksas tika salīdzinātas ar līdzīgām jaunbūvēm Latvijā. Ogres bibliotēkā atrodas arī Dzimtsarakstu nodaļa. Cēsu kosmosa izziņas centrā ir specifiskas ekspozīcijas un izglītības aktivitāšu telpas. Tādēļ abas ēkas var uzskatīt par daļēji multifunkcionāliem centriem. Salīdzināšanai tika izmantoti būvniecības izmaksu dati par Pārventas bibliotēku Ventspilī, bibliotēku ar uzņēmējdarbības centru “Sala” Alojā un Gāliņciema bibliotēku/ daudzfunkcionālo centru Ventspilī. Ogrē un Cēsīs vidējās būvniecības izmaksas uz kvadrātmetru bija 2787 EUR/m², bet abās Ventspils un Alojās bibliotēkās - 3405 EUR/m². Kaut gan starp būvēm izmaksas atšķiras, šie gadījuma izpētes dati norāda, ka ZPI būvniecība obligāti nenožīmē būvniecības izmaksu sadārdzinājumu. ZPI gadījumā izmaksas ir par 18% zemākas. Piemērojot šādu izmaksu ietaupījumu ZPI būvniecības apjomam Latvijā 2023. gadā, izmaksu samazinājums vērtējams kā 82 mlj. EUR gadā. Šie rezultāti ir indikatīvi un pamatotākam vērtējumam būtu nepieciešams padziļināts pētījums ZPI ietekmi uz kopējām būvniecības investīciju izmaksām ar lielāku būvniecības objektu skaita tvērumu, jo konkrētajos gadījuma izpētes piemēros izmaksu atšķirības var noteikt arī specifiski aspekti, kas atkarīgi no konkrētās būves. Nākotnē būtu ieteicams stimulēt būvniekus iepirkumu konkursu procesā VARAM piedāvātā būvniecības dzīves cikla izmaksu kalkulatorā ietvert arī aprēķinu references scenārijam bez ZPI paaugstinātajām vides aizsardzības un

ilgtspējas prasībām. Tas nākotnē būtiski atvieglotu objektīvāku ZPI monetārās ietekmes novērtējumu.

Pārtika

Latvijā nav pieejami analītiski dati par pārtikas veidiem ZPI iepirkumu ietvaros un par iegādes izmaksu sadārdzinājumu. Tomēr ir pieejams Valsts reģionālās attīstības aģentūras kopīgā iepirkuma produktu katalogs. Šī pētījuma ietvaros tika atlasīti bioloģiskās saimniecībās radītie pārtikas produkti un to cenas salīdzinātas ar konvencionāliem pārtikas produktiem šajā pašā katalogā, nepieciešamības gadījumā konvertējot produktu svaru vai tilpumu. 2. tabulā zemāk apkopoti rezultāti.

2. tabula Bioloģisko un tradicionālo produktu cenu salīdzinājums

<i>Produktu kategorija</i>	<i>Produkts</i>	<i>Bioloģisko saimniecību produktu cena, EUR</i>	<i>Konvencionālo saimniecību produktu cena, EUR</i>	<i>Cenu attiecība - bioloģiskie produkti pret konvencionālajiem</i>
CI122.3.1.5.	Siers	1,16	1,20	-3%
CI122.3.4.1	Griķu pārslas.	3,22	3,13	3%
CI122.3.1.2.	Sviests	2,01	1,89	6%
CI122.3.4.1	Rudzu pārslas	2,32	2,11	10%
CI122.3.11.4.3	Medus	1,47	1,33	11%
CI122.3.3.1.	Milti	2,57	1,95	32%
CI122.2.8.8	Sausiņi	1,18	0,79	49%
CI122.3.1.3.	Krējums skābais	0,82	0,54	51%
CI122.3.13.3.4	Saulespuķu eļļa	7,10	4,57	55%
CI122.3.7.2	Rudzu pārslas	1,37	0,86	60%
CI122.3.1.1.	Piens	2,13	0,84	152%
CI122.3.5.3.	Rīsi	3,62	0,91	298%
CI122.3.8.1.	Zirņi pelēkie	3,31	0,80	314%
CI122.3.9.3.	Zaļie zirņi, konservēti	1,11	0,27	315%
Grozs kopā	No katra produkta pa vienam eksemplāram	33,39	21,18	58%

Avots: autoru aprēķins, balstoties uz VDAA datiem

Vērojams, ka kopumā bioloģisko saimniecību produkti ir dārgāki par konvencionālajiem, taču cenu atšķirību amplitūda ir ļoti liela. Vērojams, ka lielāka cenu atšķirība attiecināma uz importētajiem bioloģisko saimniecību produktiem.

Pētījuma ietvaros nebija pieejama informācija par bioloģisko saimniecību produktu iepirkto apjomu un savstarpējo attiecību, tādēļ precīzi kopējo iepirkumu sadārdzinājumu nevar novērtēt. Taču, ja pieņem, bioloģisko saimniecību produkti kopumā tiek iepirkti līdzīgās proporcijās, tad kopējais iepirkumu sadārdzinājums veidotu 58 %. Piemērojot šo sadārdzinājumu ZPI pārtikas apjoms 2023. gadā, sadārdzinājums veidotu 121 mlj. EUR. Praksē sadārdzinājumam jābūt mazākam, dažādu iemeslu dēļ. Piemēram, ticami, ka bioloģisko saimniecību produkti, kas ir trīs reizes dārgāki par konvencionālajiem tiek iegādāti mazāk, nekā tie, kur bioloģisko saimniecību produkti ir lētāki par konvencionāliem. Tāpat jāņem vērā, ka pārtikas jomā ZPI attiecas arī uz citiem aspektiem, piemēram pārtikas atkritumu samazināšanu, kas tiešā veidā samaina atkritumu apsaimniekošanas izmaksas ilgtermiņā. Tomēr piesardzības nolūkos izmaksu ieguvumu aprēķinā ietverts minētais vērtējums par 121 mlj. EUR sadārdzinājumu gadā.

Tomēr jāatzīmē, ka arī 58 % sadārdzinājums ES kontekstā nav uzskatāms par augstu. Tabulā zemāk apkopoti dati no pētījuma par ZPI izmaksām par bioloģisko saimniecību pārtikas sadārdzinājumu citās valstīs [17].

3. tabula Cenu sadārdzinājums bioloģisko saimniecību produktiem pret konvencionālajiem

<i>Valsts</i>	<i>Kafija</i>	<i>Tomāti</i>	<i>Kartupeļi</i>	<i>Vistas gaļa</i>
Somija	166%	80%	113%	175%
Vācija	60%	80%	113%	139%
Spānija	66%	544%	254%	230%
Čehija	40%	151%	46%	

Avots: autoru apkopots, balstoties uz Rüdenauer, Dross [17] pētījuma datiem

Aritmētiskais vidējais no Somijas, Vācijas, Spānijas un Čehijas bioloģisko saimniecību pārtikas sadārdzinājuma ir 150 %. Tas ir gandrīz trīs reizes vairāk, kā Latvijā. Kaut gan minētā pētījuma dati ir salīdzinoši seni precīzam vērtējumam, tomēr secināms, ka sadārdzinājums Latvijā relatīvi nav uzskatāms par augstu un citās valstīs ZPI pārtikas jomā īsteno ar vēl lielāku sadārdzinājumu.

Citas izmaksas un ieguvumi

Pētījuma ietvaros nebija pieejami uzticami dati par produktu sadārdzinājumu citās kategorijās. Taču vērtējams, ka tajās izmaksu pieaugums ir salīdzinoši nebūtisks. Pirmkārt, tādēļ, ka tajās kopējais ZPI iepirkumu monetārais apjoms ir mazāks. Otrkārt, tirgus attīstības dēļ ZPI prasības īsteno liela daļa konvencionālo produktu, piemēram papīram un biroja tehnikai.

Attiecībā uz vides ieguvumiem nodaļas sākumā analizēta ietekme uz klimata pārmaiņām. Taču būtiska ietekme ir arī citās vides aizsardzības jomās. Tādās kā

pārtika un koksnes izmantošana, ietekmi lielā mērā var attiecināt lokāli, bet importēto produktu ietekme pamatā ir izcelsmes valstīs. ES ir veikti pētījumi par vides ietekmi, taču šī pētījuma ietvaros netika identificēti pietiekoši visaptveroši pētījumi par vides ietekmes monetāro apjomu, ko varētu adaptēt Latvijas situācijā. Nīderlandē ir izstrādāts kalkulators ZPI atbalstam, ar kura palīdzību viegli var aprēķināt izvēlēto risinājumu vides ietekmi monetārā izteiksmē, jeb vides izmaksas.²⁵ Ieteicams izvērtēt šādas sistēmas izveidi arī Latvijā. Tas atvieglotu zaļo izvēļu pamatojumu iepirkumos un ļautu pilnvērtīgāk vērtēt ZPI sociāli ekonomisko ietekmi kopumā.

Izmaksu ieguvumu apkopojums

Apkopojot augstāk izklāstītos apsvērumus par monetāro ZPI izmaksu un ieguvumu apjomu Latvijā, var izdarīt aplēsi, ka ieguvumi izdevumus gada laikā pārsniedz par 144 mlj. EUR.

4. tabula Izmaksas un ieguvumi gadā no ZPI piemērošanas Latvijā, mlj. EUR

Izmaksas	
Administratīvās izmaksas	0,41
Cenu sadārdzinājums BIO pārtikai	120,51
<i>Izmaksas kopā</i>	<i>120,92</i>
Ieguvumi	
SEG emisiju samazinājuma sociālie ieguvumi	183,15
LCC izmaksu ietaupījums ZPI būvniecībā Latvijā (2023)	82,26
<i>Ieguvumi kopā</i>	<i>265,41</i>
Ieguvumi mīnus izdevumi	
<i>Ieguvumi mīnus izdevumi</i>	<i>144,49</i>

Avots: autoru aprēķins

Piemērojot reālo diskonta likmi 3,4 %²⁶ 25 gadu investīciju periodā²⁷, tīrā tagadnes vērtība no ZPI ieguldījumiem gadā (pēc 2023. gada apjomiem) vērtējama 2,5 mljrd. EUR vērtībā. Galvenos ieguvumus veido SEG emisiju samazinājums. Aprēķinā izmantota sociālā oglekļa cena, kas pēc būtības labāk raksturo reālos sabiedrības ieguvumus. Ja piemēro ETS tirgus cenu, kā tas nereti tiek darīts investīciju projektu aprēķinos, tad tīrā tagadnes vērtība būtu 409 mlj. EUR.

Interpretējot rezultātus, jāņem vērā, vairāki būtiski aspekti:

- aprēķinos izmantots piesardzības princips;
- padziļināts vērtējums ar precizētiem datiem var dot atšķirīgus rezultātus;

²⁵ <https://www.pianoo.nl/nl/document/17703/inkopen-met-de-milieukostenindicator>

²⁶ https://www.kem.gov.lv/sites/kem/files/media_file/Nodevums_Nr.2_2025.11.14_v1

²⁷ Analogiski, kā Finanšu Ministrijas pasūtītajos ES fondu investīciju projektos.

- vērtējums neietver būtisku netiešo ieguvumu daļu vides aizsardzības jomā.
- Neskatoties uz vērtējuma vispārinājuma pakāpi, secināms, ka indikatīvi ieguvumi no ZPI piemērošanas Latvijā ilgtermiņā būtiski pārsniedz radītās papildu izmaksas.

3. Pārmaiņu vērtējums: ja ZPI vairs nav obligāts

Ja ZPI prasības Latvijā no obligātām tiktu pārvērstas par brīvprātīgām, tas radītu būtiskas un daudzslāņainas sekas, kas ietekmētu ne tikai vides un klimata mērķu sasniegšanu, bet arī publisko finanšu efektivitāti, iepircēju rīcību, tirgus struktūru un konkurences apstākļus. ZPI atcelšana nebūtu neitrāla administratīva izmaiņa, bet strukturāla politikas izvēle ar ilgtermiņa ietekmi uz valsts attīstības trajektoriju.

Publiskais iepirkums Latvijā veido būtisku daļu no kopējā patēriņa – 2022. gadā publiskā sektora patēriņš radīja aptuveni 1,57 Mt CO₂e jeb 9 % no kopējām patēriņa emisijām. ZPI ir viens no neredzamiem instrumentiem, kas ļauj šīs emisijas sistemātiski mazināt. Atteikšanās no obligātā ZPI vājinātu šo instrumentu tieši tajā brīdī, kad ES līmenī ilgtspējas prasības publiskajos iepirkumos tiek pastiprinātas (Ekodizaina regula, CPR, Bateriju regula, Tīrāku transportlīdzekļu direktīva u.c.).

Zemākās cenas princips kā dominējošais iepirkumu kritērijs ir labi dokumentēts riska faktors publiskās politikas efektivitātei. Starptautiskā pieredze rāda, ka, ja vides un dzīves cikla kritēriji netiek noteikti obligāti, iepircēji – īpaši resursu un kompetenču trūkuma apstākļos – mēdz atgriezties pie juridiski drošākā un administratīvi vienkāršākā risinājuma: zemākās sākotnējās cenas. Tas rada īstermiņa budžeta ilūziju, bet ilgtermiņā palielina ekspluatācijas izmaksas, emisijas un sociālās izmaksas.

3.1. Regulējuma fragmentācija: “zaļais rāmis” nepazūd, bet kļūst nesakārtots

Pat ja ZPI tiktu atcelts kā horizontāls regulējums (MK noteikumi Nr. 353), ilgtspējas prasības pilnībā nepazustu. Atsevišķās nozarēs tās saglabātos, balstoties citos normatīvajos aktos un ES tiesību normās. Tomēr no klimata un aprites ekonomikas politikas viedokļa šāda situācija nozīmētu nevis mērķtiecīgu regulējuma samazināšanu, bet gan pāreju uz sadrumstalotu, nekoordinētu un mazāk efektīvu politikas ietvaru, kas apgrūtinātu klimata un aprites ekonomikas mērķu sasniegšanu. Tā vietā, lai publiskais iepirkums kalpotu kā horizontāls instruments emisiju, resursu patēriņa un atkritumu mazināšanai, tas kļūtu par fragmentētu normu kopumu bez kopīga stratēģiska virziena.

Transporta sektorā joprojām būtu spēkā Tīro transportlīdzekļu Direktīva (ES) 2019/1161 par tīru un energoefektīvu transportlīdzekļu izmantošanu, kas nosaka minimālo zemo un bezemisiju transportlīdzekļu īpatsvaru noteiktos publiskajos iepirkumos. Tas nozīmē, ka sabiedriskā transporta un daļēji arī pašvaldību autoparku iepirkumos “zaļais” elements saglabātos. Tomēr šī direktīva ir vērsta

galvenokārt uz ekspluatācijas emisijām un neaptver plašākus aprites ekonomikas aspektus, piemēram, transportlīdzekļu ilgmūžību, remontējamību, rezerves daļu pieejamību vai otrreizējo izmantošanu. Tāpat direktīva neaptver visu transporta iepirkumu spektru (piem., pakalpojumu iepirkumus, loģistiku, specializēto tehniku), kur ZPI šobrīd nodrošina plašāku un sistēmiskāku vides ietekmes mazināšanu, kas ir būtiska arī nacionālo klimata mērķu sasniegšanai.

Būvniecībā energoefektivitātes prasības saglabātos caur MK noteikumiem par ēku energoefektivitāti, ES fondu līdzfinansējuma nosacījumiem un topošo Būvizrādījumu regulu. Taču ZPI atcelšana vājinātu materiālu, aprites un dzīves cikla prasību integrāciju iepirkumos bez ES finansējuma. No aprites ekonomikas skatpunkta tas nozīmētu atkāpšanos no principiem, kas vērsti uz materiālu atkārtotu izmantošanu, projektēšanu demontāžai, zemāka oglekļa būvmateriālu izmantošanu un būvniecības atkritumu mazināšanu. Tas radītu risku, ka tirgus nebūs gatavs 2028.–2030. gada ES mērķiem ilgtspējīgā būvniecībā, radīto atkritumu mazināšanā un pārstrādē. Vienlaikus tiktu “sodīti” tie uzņēmumi, kas ir investējuši ZPI prasību izpildē, liekot tiem orientēties uz Skandināvijas vai citiem ārējiem tirgiem.

ES fondu projektos zaļās prasības saglabātos, taču tikai noteiktā projektu daļā. Rezultātā izveidotos divu ātrumu sistēma: “zaļie” ES projekti un “neitrālie” vai “pelēkie” nacionālie iepirkumi. No vides politikas konsekvences viedokļa tas būtu problemātiski, jo klimata un aprites ekonomikas mērķi (emisiju samazinājums, resursu efektivitāte, atkritumu mazināšana) netiek sasniegti ar atsevišķiem projektiem, bet gan ar sistemātisku un plaša mēroga pieeju publiskajam patēriņam kopumā. Šāda fragmentācija mazinātu politikas ticamību, palielinātu administratīvo neskaidrību un vājinātu tirgus signālu, ka pāreja uz klimatneitrālu un aprites ekonomiku Latvijā ir ilgtermiņa un neatgriezenisks politikas mērķis.

3.2. Ietekme uz iepircēju rīcību: atgriešanās pie zemākās cenas

Ja vides kritēriji kļūtu brīvprātīgi, pastāv augsts risks, ka iepircēji atgrieztos pie vienkāršākā un juridiskā ziņā drošākā lēmumu pieņemšanas kritērija – zemākās cenas. Starptautiskā pieredze to apstiprina: *Bruegel* pētījums [20] norāda, ka pat ar esošo regulējumu vairāk nekā 60 % līgumu ES joprojām tiek slēgti, pamatojoties tikai uz zemākās cenas kritēriju. Galvenie iemesli ir administratīvā vienkāršība un mazāks juridisko apstrīdējumu risks. Tas samazina ZPI apjomu un vides ieguvumus un rada nevienlīdzīgus konkurences apstākļus starp tirgus dalībniekiem, kas investējuši zaļos risinājumos, un tiem, kas to nav darījuši.

Atceļot ZPI obligātumu, ir augsta varbūtība, ka šī tendence tikai pastiprinātos. Iepircēji, saskaroties ar laika trūkumu un nepietiekamām zināšanām par

"zaļajiem" kritērijiem, visticamāk, izvēlētos ignorēt produktu dzīves cikla izmaksas un vides ietekmi, priekšroku dodot zemākajai sākotnējai cenai. Latvijā, kur iepirkumu kultūra joprojām attīstās un bieži saskaras ar resursu trūkumu, obligāto ZPI prasību atcelšana gandrīz noteikti novestu pie plašākas atgriešanās pie zemākās cenas kritērija, pilnībā ignorējot ilgtermiņa izmaksas un vides mērķus, kas definēti nacionālajos attīstības plānos.

Atceļot šo ietvaru, iepircēji, visticamāk, sadalītos divās grupās:

- **“Apzinīgie”** – turpinās izmantot ZPI brīvprātīgi, balstoties uz savām vērtībām vai politiku; viņiem pieaugs administratīvais slogs, jo nebūs centrāla regulējuma atbalsta;
- **“Vienaldzīgie/īstermiņā orientētie”** – pāries atpakaļ pie zemākās cenas principa, īpaši zem sliekšņa, kur uzraudzība vājāka.

Šāda polarizācija radītu nevienlīdzīgus konkurences apstākļus un samazinātu ZPI kopējo apjomu un ietekmi.

3.3. Korupcijas un sadārdzinājuma riski zem sliekšņa

ZPI atcelšana kombinācijā ar iepirkumu sliekšņu paaugstināšanu palielinātu riskus tieši zemsliekšņa iepirkumos. Šajā segmentā uzraudzība jau šobrīd ir vājāka, un datu kvalitāte – zemāka. ES iestāžu analīze norāda, ka nepietiekama datu kvalitāte un caurskatāmība publiskajos iepirkumos jau tagad ir problēma, kas apgrūtina izmaksu un ZPI ietekmes izsekošanu. Bez obligātiem kritērijiem pieaugtu risks, ka tiktu izvēlēti lētākie, bet nekvalitatīvi un neefektīvi risinājumi, pieaugtu korupcijas un “savējo” piegādātāju izvēles risks un iepirkumi tiktu fragmentēti, lai apietu regulējumu. Pāreja uz brīvprātīgiem ZPI kritērijiem var šīs problēmas tikai saasināt, īpaši iepirkumos ar zemu līgumcenu, kur uzraudzība ir vājāka.

1. **Konkurences samazināšanās:** Lai gan pārāk stingras un specifiskas obligātās ZPI prasības var samazināt konkurenci (kā parādīja pētījums par tīrīšanas pakalpojumu iepirkumiem Zviedrijā, kur stingrākas prasības palielināja vidējo piedāvājuma cenu), obligāto prasību atcelšana varētu radīt neskaidrību tirgū. Slikti definēti un nestandardizēti brīvprātīgie kritēriji varētu radīt līdzīgus riskus, jo uzņēmumiem būtu grūti prognozēt pasūtītāja prasības.
2. **"Tirgus sagrābšanas" (Capture effects) risks:** Šis risks rodas, ja slikti izstrādātus necenu kritērijus var izmantot esošie vai politiski pietuvināti uzņēmumi, lai iegūtu nepamatotas priekšrocības. Aizbildinoties ar grūti

pārbaudāmu "zaļo" atbilstību, šādi uzņēmumi var samazināt caurspīdīgumu, vājināt konkurenci un palielināt cenas. Šis risks ir īpaši aktuāls iepirkumos zem ES sliekšņiem, kur uzraudzības mehānismi ir vājāki un lēmumu pieņemšana ir mazāk publiska.

3.4. Administratīvā sloga izmaiņas

No pirmā acu uzmetiena ZPI atcelšana varētu šķist administratīvā sloga samazinājums, jo nebūtu jāpiemēro specifiski kritēriji un jāatskaitās par to ieviešanu. Taču padziļināta analīze rāda pretēju ainu.

Igaunijas un citu valstu pētījumi pierāda, ka administratīvais slogs ZPI gadījumā pieaug galvenokārt ieviešanas sākumposmā, bet būtiski samazinās, kad ir izveidoti standartizēti kritēriji, katalogi un vadlīnijas. Latvijā šis ieguldījums jau ir veikts 2017.–2025. gadā. Atteikšanās no obligātā ZPI nozīmētu zaudēt uzkrāto institucionālo kapacitāti un atgriezties fragmentētā, mazāk efektīvā sistēmā.

Paradoksāli, bet brīvprātīgs ZPI varētu palielināt administratīvo slogu tiem iepircējiem, kuri vēlētos to turpināt, jo katrai iestādei vai pat katram iepirkumam būtu jāveido savi unikāli "zaļie" kritēriji, kas prasītu ievērojamu laiku un ekspertīzi. Savukārt piegādātājiem būtu jāpielāgojas neskaitāmām dažādām prasībām. Starptautiskā prakse rāda, ka tieši standartizācija ir atslēga administratīvā sloga mazināšanai gan iepircējiem, gan piegādātājiem.

ZPI netiešās izmaksas ir ierobežotas, pārejošas un vadāmas ar atbilstošiem politikas instrumentiem, savukārt vides un sociālekonomiskie ieguvumi ir strukturāli, ilgtermiņa un būtiski. No publiskās finanšu efektivitātes viedokļa ZPI nav izmaksu palielināšanas instruments, bet gan riska un nākotnes izmaksu mazināšanas mehānisms, kas stiprina gan valsts budžeta noturību, gan vides ilgtspēju.

4. Politikas rekomendācijas

Iepriekšējās nodaļās identificētās problēmas – nevienmērīga ZPI piemērošana, datu un marķējuma kvalitātes svārstības (īpaši 2024. gada kritums vairākās grupās), administratīvā sloga uztvere, kā arī riski, ko radītu pāreja uz brīvprātīgu sistēmu – prasa mērķtiecīgu politikas rīcību. Rekomendāciju mērķis ir vienlaikus: (1) saglabāt un palielināt ZPI vides un fiskālos ieguvumus, (2) samazināt administratīvo slogu un juridisko nenoteiktību, (3) nostiprināt ZPI kā tirgus virzītāju, un (4) nodrošināt, ka Latvija spēj sasniegt plānošanas dokumentos noteiktos mērķus (t.sk. Vides politikas pamatnostādnes, Aprites ekonomikas rīcības plāns, Atkritumu apsaimniekošanas valsts plāns, SKFP u.c.).

4.1. Stratēģiskais princips: saglabāt centralizāciju un “vienu sistēmu”, nevis sadrumstalot atbildības

Rekomendācija 1: Nepāriet uz modeli, kur katra ministrija veido savu kompetences centru.

Šāds solis, praksē nozīmētu lielāku birokrātiju, dublēšanos, pretrunīgas interpretācijas un nepārskatāmību. Turklāt nav reālas ministriju institucionālās intereses vai kapacitātes uzturēt pilna profila atbalsta struktūras (konsultācijas, kritēriju banka, apmācību cikli, tirgus dialogs, datu audits).

Ieteicamais modelis: “vienas pieturas” horizontālais atbalsts ar skaidru resoru sadali:

- **VARAM** – politikas mērķi, monitorings, indikatoru sistēma (t.sk. emisiju/ietekmju rādītāji) un sasaiste ar plānošanas dokumentiem.
- **IUB** – datu standarti, marķējuma disciplīna, iepirkumu prakses uzraudzības signāli (nevis soda režīms, bet kvalitātes kontrole).
- **VDAA/EIS** – praktiskie rīki: centralizētie katalogi, šabloni, standarta prasības, integrēta atbilstības pierādījumu loģika.
- **Nozaru ministrijas** – tikai mērķētās jomas (piem., ZM skolu ēdināšana; SM autoparki u.c.) kā “satura pasūtītājs”, nevis paralēla sistēma.

Šis modelis saglabā mēroga efektu un vienlaikus ļauj elastīgi attīstīt nozares risinājumus bez sistēmas fragmentācijas.

4.2. ZPI obligātuma arhitektūra: “mērķēts obligātums” + modulāra pieeja

Rekomendācija 2: Saglabāt obligātumu augstas ietekmes grupās, bet vienkāršot prasības un padarīt tās modulāras.

Igaunijas piemērs uzsver, ka slogs ir pārejošs un krītas, ja kritēriji ir standartizēti un “gatavi lietošanai”. Latvijā to var panākt, attīstot un uzlabojot jau esošo divlīmeņu sistēmu:

1. Pamatkritēriji (obligāti, īsi, pārbaudāmi, augsta ietekme)

Piemēri: minimāla energoefektivitātes klase, remontējamība/kalpošanas laiks, emisiju sliekšņi transportam, bīstamo vielu aizliegumi tīrīšanā, minimālais aprites saturs materiālos noteiktās pozīcijās, pārtikas atkritumu uzskaitē ēdināšanā.

2. Papildu kritēriji (brīvprātīgi/izvēles, ar skaidru “ja ir kapacitāte” loģiku)

Piemēri: augstāki ekomarkējuma līmeņi, aprites biznesa modeļi, papildu sociālie kritēriji u.c.

Kur obligātumu mērķēt:

- būvniecība un ēku energoefektivitāte (t.sk. lielveikali),
- transports (ne tikai bezemesu transportlīdzekļu segmentā, bet arī pakalpojumi un autoparki),
- pārtika un ēdināšana,
- IKT (datori/monitori/serveri; īpaši “ilgmūžība + remontējamība + atjaunota tehnika”),
- tīrīšana (ķīmiskās vielas, iepakojums, iekštelpu gaisa kvalitāte),
- apgaismojums (ielu/iekštelpu – enerģijas patēriņš un ilgturība).

Šādi tiek saglabāts vides efekts tur, kur tas ir vislielākais (JRC), un netiek pārslogotas mazās iestādes ar pārmērīgu prasību klāstu.

4.3. Dzīves cikla izmaksas: no teorijas uz standartizētu praksi

Rekomendācija 3: LCC jāpadara par standarta praksi noteiktās grupās, ar vienkāršiem rīkiem un obligātu “noklusējuma” loģiku.

Energoresursus patērējošām precēm un pakalpojumiem cenu salīdzināšana bez dzīves cikla pieejas ir metodoloģiski kļūdaina – tieši ekspluatācijas izmaksas nosaka reālo budžeta slogu. Tas nozīmē, ka LCC nav “papildu prasība”, bet fiskālās disciplīnas instruments.

Praktiska ieviešana (bez birokrātijas palielinājuma):

- **vienkārši LCC uzskaites rīki**, līdzīgi kā transportā (3–5 parametri: cena, enerģija/degviela, apkopes intervāli, kalpošanas laiks, utilizācija);

- **LCC “pēc noklusējuma”** noteiktās grupās (būvniecība, apgaismojums, apkure/dzesēšana, transporta līdzekļi un pakalpojumi, datortehnika, elektroiekārtas);
- **vienots emisiju faktoru un enerģijas cenu pieņēmumu grozs** (atjaunināms 1× gadā);
- **audita drošība:** iepirkumu dokumentācijā iekļaut īsu standartfrāzi, kāpēc LCC tiek izmantots (mazāks apstrīdēšanas risks).

Rezultāts: mazāk “zemākās cenas” ilūziju, zemāks fiskālais risks un lielāka salīdzināmība starp iestādēm.

4.4. Administratīvā sloga mazināšana: risinājumi, kas dod lielāko efektu

Rekomendācija 4: Ieviest deklaratīvo pierādījumu pieeju kā standartu.

Balstoties uz Igaunijas pieredzi, atbilstības dokumentus pilnā apjomā prasa tikai uzvarētājam, nevis visiem pretendentiem. Tas būtiski samazina slogu un paātrina procesu, nezaudējot kvalitātes kontroli.

Rekomendācija 5: Kritēriju audits.

Tā vietā, lai katra iestāde izstrādātu savus kritērijus, būtu jāveido nacionāla datubāze ar gataviem, standartizētiem ZPI kritērijiem dažādām produktu grupām. JRC, Igaunijas un Rāvensburgas pilsētas (Vācija) pieredze rāda, ka neliels skaits augstas ietekmes kritēriju bieži dod labāku rezultātu nekā sarežģītas, grūti pārbaudāmas prasību kopas. Jāveic kritēriju audits, lai saprastu:

- ko var dzēst kā maznozīmīgu,
- ko var apvienot,
- ko var aizstāt ar marķējumu/standartu.

Iespējams arī izstrādāt vienkāršotas mini-ZPI prasības (piem., prasība pēc A klases aprīkojuma, noteiktiem emisiju rādītājiem, ekomarķējuma) zemsliedzīgu iepirkumiem, kā arī izmantot standarta līgumu paraugus un tehniskās specifikācijas, lai mazinātu administratīvo slogu un juridisko risku.

4.5. Datu kvalitāte, marķējuma disciplīna un monitorings:

Rekomendācija 6: Noteikt vienotu ZPI uzskaites standartu IUB datos un ieviest kvalitātes kontroles mehānismus.

2024. gada datos redzams straujš ZPI kritums vairākās grupās, ko daļēji skaidro informācijas uzskaites prakse. Tas ir sistēmisks risks: ja dati nav salīdzināmi, politikas lēmumi balstās uz “troksni”, nevis signālu.

Praktiski soļi:

- vienots definīciju katalogs (kas skaitās ZPI, kas – “daļējs ZPI”, kas – “ES sektorālā prasība”),
- automātiski validācijas brīdinājumi EIS/IUB sistēmā (piem., “transporta iepirkums bez norādes par emisiju klasi”),
- mērķētas mācības iepircējiem par marķējumu (īsi, praktiski vebināri),
- publisks ikgadējs “ZPI kvalitātes ziņojums” (nevis tikai apjomi, bet arī datu kvalitāte).

Rekomendācija 7: Papildināt monitoringu ar ietekmes rādītājiem (CO₂e, resursi, ķīmija), ne tikai ar % no apjoma.

Ja ZPI tiek vērtēts tikai kā “procedūra”, to ir viegli politiski atcelt. Ja ZPI tiek parādīts kā izmērāms klimata, veselības un budžeta riska mazināšanas instruments, politikas noturība pieaug.

4.6. ZPI kā tirgus virzītājs Latvijas interesēs

Rekomendācija 8: Mērķēt ZPI uz nozarēm, kur Latvija var attīstīt vietējo pievienoto vērtību, vienlaikus mazinot vides slodzes.

Tirgus virzīšanas pieeja nozīmē izmantot publisko iepirkumu, lai radītu stabilo pieprasījumu zaļajiem risinājumiem un samazinātu uzņēmumiem investīciju risku. Intervijā minētais piemērs (Kvadro – no ZPI ķīmijas līdz ES ekomarķējumam) ir tieši šī mehānisma ilustrācija.

Latvijas mērķsektori:

- būvniecības materiāli un energoefektivitātes risinājumi (vietējā ražošana/serviss),
- pārtika (vietējā pievienotā vērtība + veselība + atkritumu mazināšana),
- mēbeles (ilgmūžība, remontējamība, lokāli piegādātāji; komplektu pieejamības problēmu risināšana ar iepirkuma dizainu),
- IKT (atjaunota tehnika, servisa tirgus, ilgāks lietošanas laiks),
- tīrīšanas līdzekļi (mazāk bīstamas vielas, iepakojuma risinājumi).

Rekomendācija 9: “Zaļie standarti un marķējumi” kā iepirkumu valoda, nevis dzīves cikla novērtējums katrā iepirkumā.

Kā kolēģi norādīja: ES virzās uz to, lai publiskais iepircējs var atsaukties uz standartiem/etiķetēm, nevis katrā iepirkumā veikt pilnu novērtējumu. Latvijai tas jāizmanto, lai samazinātu slogu un celtu kvalitāti: “atsauce uz uzticamu standartu” jāpadara par primāro modeli.

4.7. Pārejas vadība, apmācības un politiskais atbalsts, lai stiprinātu ZPI praksi

Rekomendācija 11: Politiskais signāls un vadības atbildība.

ZPI noturība praksē ir atkarīga no vadības līmeņa atbalsta, kā arī sistemātiskas pierādījumu un salīdzinošu piemēru izmantošanas (ko Jūs jau iestrādājat tekstos). Ieteicams:

- ikgadējs Ministru kabineta informatīvais ziņojums par ZPI rezultātiem (apjoms + ietekme + ietaupījumi/LCC piemēri),
- ministriju un lielo pasūtītāju mērķrādītāji,
- publiska atzinība “ZPI līderiem” (benchmarks, reitingi).

Rekomendācija 12: Apmācības.

Nevis retas, garas apmācības, bet īsi moduļi: transportam, pārtikai, būvniecībai, IKT, tīrīšanai. Vērtējumi rāda, ka zināšanu trūkums ir galvenais sloga avots; tas ir lētāk risināms ar standartizētu apmācību nekā ar regulējuma vājināšanu.

Noslēgums

ZPI Latvijā nav jāvērtē kā “papildu slogs iepircējiem”, bet kā valsts pārvaldības instruments, kas samazina ilgtermiņa fiskālos un vides riskus un palīdz sasniegt plānošanas dokumentos noteiktos mērķus.

Taču, ja ZPI prasības tiek atceltas, lai nepieļautu strauju “atgriešanos pie zemākās cenas” un tirgus signāla sabrukumu, ir jāievieš kompensējoši mehānismi, piemēram, jāizveido mērķēti kompetences centri (ZM – pārtika un skolu ēdināšana; VARAM/CPA – būvniecība, transports, IT, papīrs, tīrīšana), kas uztur kritēriju kopumu, nodrošina regulāras apmācības un konsultācijas; “apzinīgajiem” pasūtītājiem jāievieš motivācijas mehānismi (atzinības, publiski mērķrādītāji un, kur iespējams, finansiāli stimuli vai priekšrocības ES fondu līdzfinansējumam projektiem ar augstu ZPI īpatsvaru); paralēli jāīsteno mērķēta sabiedriskā un politiskā komunikācija, kas balstās datus par vides un budžeta ieguvumiem; un jānodrošina digitāla infrastruktūra (vienkārši LCC kalkulatori, ZPI indikatoru panelis ar CO₂/izmaksu salīdzinājumiem un integrācija IUB sistēmās), lai brīvprātīga piemērošana būtu tehniski viegla, salīdzināma un uzraugāma.

Atsauces

1. Cheng, L., et al., *PUBLIC PROCUREMENT, CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND GREEN INNOVATION: EVIDENCE FROM CHINA*. Environmental Engineering & Management Journal (EEMJ), 2023. **22**(12).
2. Kou, M., et al., *The heterogeneous impact of green public procurement on corporate green innovation*. Resources, Conservation and Recycling, 2024. **203**: p. 107441.
3. Circle Economy, *The Circularity Gap Report (CGR®)*. 2025, Sweden: The Value Gap. Amsterdam: Circle Economy.
4. Dodd, N., E. Garbarino, and O.G. DE, *Green Public Procurement Criteria for Office Building Design, Construction and Management: Technical background report and final criteria*. 2016, JRC.
5. Quintero, R.R., et al., *Revision of the eu green public procurement criteria for transport*. 2019, JRC.
6. Boyano, A., et al., *EU GPP criteria for food procurement, catering services and vending machines*. 2019, JRC.
7. Dodd, N. and M.G. Caldas, *Revision of the EU Green Public Procurement (GPP) Criteria for Textile Products and Services*. 2017, JRC.
8. Alfieri, F., et al., *Revision of the EU Green Public Procurement (GPP) Criteria for Computers and Monitors (and extension to Smartphones)*. 2020, JRC.
9. Medyna, G., et al., *Revision of EU Green Public Procurement Criteria for Indoor Cleaning Services: Technical Report*. 2018, JRC.
10. JRC, *Green Public Procurement - Electricity. Technical Background Report 2011*, JRC.
11. Donatello, S., et al., *Revision of the EU green public procurement criteria for road lighting and traffic signals*. 2019, JRC.
12. Donatello, S., O.G. DE, and O. Wolf, *Revision of the EU Green Public Procurement (GPP) criteria for Furniture. Technical Report*. 2017, JRC.
13. OECD, *Strategic Public Procurement and Professionalisation Initiatives in Estonia*, in *OECD Public Governance Reviews*. 2024, OECD.
14. Bauer, B.C., Jens , et al., *Benefits of green public procurement*. 2009, Nordic Council of Ministers.
15. Piirsalu, E., et al., *Keskkonnahoidlike riigihangete analüüs*. 2020, SEI Tallinn, FORT.
16. Kiiker, K.P., Agne , K. Piirimäe, and M. Raidla, *Keskkonnahoidlike riigihangete kohustuslike valdkondade kehtestamise analüüs ja juhendmaterjalide koostamine*. 2023, Consultare OÜ.
17. Rüdener, I., et al., *Costs and Benefits of Green Public Procurement in Europe*, in *General Recommendations. Freiburg: report on behalf of DG Environment*. 2007.
18. Kaaret, K., E. Piirsalu, and M. Machlowska, *Decarbonizing the EU's road and construction sectors through green public procurement*. 2022, SEI.
19. Ramachandra, T. *Life cycle cost analysis: Green vs conventional buildings in Sri Lanka*. in *Proceeding of the 33rd Annual ARCOM Conference*. 2017.

20. Lappe, M.-S. and F. Nicoli, *Advantages and pitfalls of green public procurement as a European strategic tool*. 2025, JSTOR.
21. Andrieu, B., et al., *An open-access web application to visualise countries' and regions' carbon footprints using Sankey diagrams*. *Communications Earth & Environment*, 2024. **5**(1): p. 236.
22. Moore, F.C., et al., *Synthesis of evidence yields high social cost of carbon due to structural model variation and uncertainties*. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2024. **121**(52): p. e2410733121.
23. Villa, G., et al., *Life cycle cost assessment of a positive energy district featuring a 5th-generation heating and cooling network: An Italian residential and light commercial case study*. *Energy and Buildings*, 2025: p. 116299.